

Кул
нас
Срб

ДРАМСКА БАШТИНА

НА ЛЕЂИМА ЈЕЖА

Миодраг и
Светолик Никачевић
по роману “Српска трилогија”
Стевана Јаковљевића

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

Коло 11, књига 5

ISBN 86-80629-26-X

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије

11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник

Ксенија Радуловић, директор

Уредник едиције и приређивач

Олџа Марковић

Сарадник

Миланка Андријашевић

Коректор

Олџа Марковић

Ликовно решење

Ново Чоџурић

Припрема за штампу

Светозар Сијанкић

Штампа

Алфаграф, Петроварадин, Рељковићева 20

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено: децембра 2004.

НА ДЕБИМА ЈЕЖА

Драма у три чина

по роману “Српска трилогија”
Стевана Јаковљевића

написали

Миодраг и Светолик Никачевић

Београд 2004.

М. и С. НИКАЧЕВИЋ
НА ЛЕЂИМА ЈЕЖА

Драма у три чина, по роману “Српска трилогија”
Стевана Јаковљевића

ЛИЦА:

у I и II слици
I Чина

II. Пуковник
Петар-командант
дивизиона
Лука, артиљер.
поручник
Војин, рез. арт. п.
поручник
Стеван, рез. арт. п.
поручник
Драгиша, п.
поручник
Исаило, послани
Пуковски лекар
Телефонист
Један војник
НЗ. Лица која су
запослена у I и II
слици I чина, сем
Стевана не играју
више никакву улогу
у осталим чиновима.

II Чин

Капетан Стојановић, командир
јуришног одреда на леђима
“Јежа”
Коста “Турчин”, поручник
командир ровске артиљерије
на леђима “Јежа”
Рајко, поручник-митраљезац
Драган, ђак-наредник-водник
јуришног одреда
Живорад, послани
Поднаредник
Милосав, редов
Један војник

III Чин

Пуковник, командант пука
Војник код пушкарнице
Први војник
Други војник
Телефонист
Трајко, редов
Рањени војник

Догађа се априла месеца 1918. године
на Солунском фронту.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ

Вечерња претстава

Нод Споменина

У петак, 28 октобра 1938 године
(Први пут)

НА ЛЕЂИМА ЈЕЖА

Драма у три чина (четири слике). По роману „Српска три-
логија“ од Стевана Ј. Јаковићевина
Сценограф г. Бијелић Редитељ, г. Гошић

Л И Ц А

Потпуковник Петар, командант ди- визиона	г. Паукович	Коста Турчин, поручник, командант ривњевске артиљерије на Језу . . .	г. Цветковић
Лука, артиљериски поручник	г. Душановић	Рајко, поручник-митраљезац	г. М. Маринковић
Војни, резервни артиљериски пот- поручник	г. Петровић	Драган, ђак-наредник, водник јури- шног одреда	г. Старчић
Стеван, резервни артиљериски пот- поручник	г. Никачевић	Живорад, посланик	г. Ђ. Јовановић
Драгиша, потпоручник	г. В. Јовановић	Поднаредник	г. Стојковић
Исаило, посланик	г. Н. Јовановић	Мукиса, редов	г. Ј. Јовановић
Пуковски лекар	г. Величковић	Пукович, командант пука	г. Гошић
Телефонист	г. Шпаанјер	Војник код пуцкарнице	г. Ј. Радековић
Калетац Стојановић, командир јури- шног одреда на Језу	г. Живановић	Први војник	г. Ј. Николић
		Други војник	г. Пецовић
		Једини телефонист	г. Чепић
		Трајко, редов	г. Игњатовић

Догађа се априла 1918. на Солунском фронту.

Одмор после друге и треће слике

Технички радови инж. г. В. Јовановића

Ц Е Н Е М Е С Т А

ПАРТЕР		ПРВА ГАЛЕРИЈА		ДРУГА ГАЛЕРИЈА		ТРЕЋА ГАЛЕРИЈА	
Ложа	дни. 160	Ложа	дни. 160	Ложа	дни. 80	Балкон	дни. 12
Фотеља I ред	" 38	Фотеља балкон	" 38	Фотеља у балк.	" 20	Седиште	" 7
Фотеља II ред	" 32	Фотеља I ред	" 24	Седиште I ред	" 18	Стајање	" 5
Седиште	" 25	Фотеља II ред	" 18	Седиште II ред	" 12	Задња галерија	" 7

Субота, 29 октобра: Моћ судбине. — Цене места од 10 до 80 л

Почетак тачно у 8¹⁰ часова увече

Светолик Никачевић

ПРВИ ЧИН

Слика I Појава 1

Осмајџрачница. Земуница – подељена на два дела. Већи, десни део захваћен скоро целу позорницу, док је леви узак и представља земуницу у коме је смештен телефон.

Унутрашњост земунице је обложена даскама а оне саме прекривене су и облеђене сликама из разних француских илустрованих часописа.

Лука. Леј сунчан дан. Ускрс 1918. године. На осмајџрачници Сиван, млад рез. њ. поручник. Лука, активни поручник, наслонио се на бедем од земље и сањивим очима гледа Мошленску равницу. Војин рез. њ. поручник најмлађи у друштво – леј – рањен два пута у главу – лекари на пољском кревету и чита неку књигу. Неки блажени мир овладао је целим фронтом. Као да рат не постоји. Чује се и цвркујући полица.

ЛУКА

(Замисљено)

Какав мир, људи!

(Војин подигне главу погледа – и отишавља читање не одговориши)

ЛУКА

(Насӣавља)

Уђутао се цео фронт!... И ни једног јединог пуцња да чујеш!...

(Пауза)

СТЕВАН

(Са осма̄ирачнице)

То те плаши, је ли?

ЛУКА

Чудно ми је... А и плаши ме ако баш хоћеш... Ту нешто није у реду ... Тишина као пред буру...

ВОЈИН

(Не њодигући очи са књӣге)

Неће бити прва!...

ЛУКА

(Сумњиво вр̄ӣећи ѓлаву)

Да, да, али...

(У њом одјекне ѡреко равнице дрх̄ӣави јек звона)

Чујете ли, звони!

ВОЈИН

(К.̄)

Звони!... Позадина се моли за наше душе!...

ЛУКА

(Као да ѓа не чује)

Како лепо одјекује!..

(Пауза. Сви слушају. Војин је мало одбацио књӣгу и слуша)

СТЕВАН

Заиста! Како тај глас враћа избрисане успомене из детињства. Кућа, огњиште, родитељи, све се у овој пустоши забравило.

Појава 2

Уђе Исаило – некако свечан и као умивен.

ИСАИЛО

(Прилази Луки)

Христор Воскресе, господин поручник!

ЛУКА

(Запањен)

Шта кажеш, бре!

ИСАИЛО

Данас је Ускрс г. поручник!

(На ове речи покрену се и Спџеван и Војин)

ЛУКА

Није могуће! А ја се још чудим што је данас тако мирно... Е, ваистину воскресе, Исаило... и хвала ти што си нас подсетио да смо још хришћани ... Донеси ракије, кафе, све што се има!... Овај ћемо дан прославити!

(Исаило оде)

ВОЈИН

Ако и даље буде овако мирно!

ЛУКА

Вала, какав си, ти ћеш да нас малеришеш. Као да привлачиш гранате, сунце ти детиње! Е па, другари срећан вам празник! Ко зна хоћемо ли дочекати други?

(Љубе се међу собом. Спџеван је у међувремену сисао доле. Исаило се враћа, доноси ракију и оде за кафу. Пошли су по ракију али без буке, без речи, колико их је све импресионирала ова тишина и јек звона. Војин је пошао према зрудобрану, погледао у даљину и снажно удахнуо ваздух)

ВОЈИН

(Одозго)

Како је мирно! Као да не постоји рат! Као да никад није ни постојао — тако је мирно. Ето, ја сам већ готов да верујем да га нема ... па ипак он је ту! Иза оне шуме од бодљикавих жица налазе се Бугари и први пут откако је рат, почео сам да удишем ваздух без барута... Лепо је то осећање, зар не?

(У шуме се зачује негде из рова свирала "Јечам жњела, јечам жњела")

Чујете ли овога репоњу. Већ је извадио свиралу и на домаку својих планина свира.

ЛУКА

Па шта?

ВОЈИН

Ништа... Свира... Данас је Ускрс...

СТЕВАН

Заиста. Четврти Ускрс у рову... И сваки пут смо један другом пожелели да наредни Ускрс проведемо у миру.

ЛУКА

А оно још увек по пољима, рупчагама или земуницама.

СТЕВАН

Овоме стању једанпут мора доћи крај. Већ је трећа година откако смо се овде укопали па ни напред ни натраг. А како смо некада замишљали рат.

ВОЈИН

(Прилазећи)

Ја не могу никако да се присетим. Стварност је толико упечатљива, да је из моје свести истисла ту ранију представу.

СТЕВАН

А сећаш се ваљда оних слика на којима је представљени рат између нас и Турака... Стрељачки stroj – команданту пука у средини, међу војницима прве линије, на коњу, и руком показује у правцу непријатеља. На суседном брежуљку сви наши ђенерали посматрају битку, Заставник са барјаком у руци полетео је први. Наши су на отвореној пољани сви живи, а Турци у рову и сви мртви...

ЛУКА

Хоћеш јест! Интересује ме како ће нас сликати.

ВОЈИН

(Насмеје се)

Па, ваљда, исто тако...

СТЕВАН

Рат! И зар он мора да постоји?...

ВОЈИН

Изгледа да мора.

СТЕВАН

Али људи могу једном да се договоре па да кажу: “Нећемо више рата”... шта онда?

ВОЈИН

Никад то неће бити. Јер ако је истина да је рат биолошка појава онда је рат неизбежан.

СТЕВАН

Ја се с тим не слажем. Ја сматрам, да су класно етични феномени узрок рату. Када у далекој будућности будемо имали безкласно друштво, самим тим нестаће и онај национални занос, а са њим и империјалистичке тежње. Онда неће више бити ни узрока због којих се људи туку међу собом.

ЛУКА

И онда ће постојати закон ранга по коме јачи гази слабијег.

СТЕВАН

Али ако се оствари ново друштво више неће бити потребе.

ВОЈИН

Али, човече, људи разумом својим убијају се међу собом још од Рамзеса па преко Ханибала и Наполеона, до данашњег дана... Биље се бори о месо – животиње се кољу међу собом а људи исто тако.

СТЕВАН

Другим речима: живот једних условљен је смрћу других.

ВОЈИН

Тако је. Смрт лебди над земљом од праисконског почетка. Мале и првобитне амебе својим љигавим наставцима уништавају плодне ћелије других бића ... Амебе опет бивају уништаване од других организама...

ЛУКА

(Ликујући)

Шта ја рекох малочас? Постоји закон ранга... Ранг-лист... Ко јачи тај квачи...

ВОЈИН

То је... Природа... или Бог, како год хоћете, оваплотио је мртву материју, надахнуо је живим дахом и живот је прострујао земљом. Споредно је, је ли биће свесно или неразумно. Убијају се подједнако међу собом. За њихове творце јединке су завршни чланови бескрајнога низа и сматрају их као непотребно труње и прашину.

СТЕВАН

Али човек је разумно биће.

ВОЈИН

Тим пре... Човек је помоћу свог разума потчинио сав остали свет... И тај исти разум он употребљује противу свога сабрата до уништења.

(Стеван учини несврљив бест)

Да, да! Осврни се мало на досадања збивања у природи и у свету, видећеш, да крвожедни инстинкт, као вечна нит, прожима сва свесна и неразумна бића од њиховог првог зачетка.

ЛУКА

Читао сам негде, заборавио сам где, да је целокупна људска историја једна гробница, један маузолеј срушених култура и њихових хероја. Над тим рушевинама и на основу стечених искустава рађала се увек нова цивилизација будућег човека.

СТЕВАН

Говорите ви што год хоћете, али рат је ипак страшна ствар.

ВОЈИН

Е, то је већ нешто друго... Само пема, нема смирења. Људи ће се и даље убијати због вере, због национализма, због идеологије, због лепе Јелене, ако хоћеш. Повод је споредан, главно је да ће страва рата увек обавијати ову планету.

СТЕВАН

... Убијаће се људи, убијаће се и ако један другом нису ништа на жао учинили... Шта је мени скривио тај Борис Желчев, кога сам мртвог упознао? Али он је волео, сањарио о животу, чезнуо за својом кућом, као ја. И да смо се случајно срели у животу били бисмо сигурно, добри пријатељи... Овако, убили смо га... Или би он убио мене. Ратови ће престати тек онда кад светом овлада једна идеја.

(Исаило долази, доноси кафу)

ИСАИЛО

Изволте, г. поручник! Данас сам је с мераком кувао.

ЛУКА

То због Ускрса, је ли?

ИСАИЛО

Јест, господин поручник!

ЛУКА

Е па фала Исо...

(У пјоме поремећени пјанину заћање неке пјешке француске бајперије – зранатије прелећу преко земунице. Исаило се не-приметно сипресе)

ИСАИЛО

Ух, ала вужди као мечка! Ова није православна.

ЛУКА

(Погледа Исаила и насмеје се)

Држ се Исо, репоњо из Лапова! А ти већ помислио да је рат престао, шта ли? Ња! Хајд! Попи и ти једну да се продрмаш.

ИСАИЛО

Хвала г. поручник.

(Напјочи себи, испије и оде)

СТЕВАН

Како је мало потребно, па да се човек врати у стварност.

ВОЈИН

Ето, ни звоио се више не чује... Значи, све по старом као и до сада ...

ЛУКА

Него, шта си ти мислио!!... Не дају браћа французи да се ми заборављамо ...

(Оде на осмајрачницу – дође до ћерискоја и више њо навици, сађао се да погледа – Наједном се уозбиљи. Као да нешто не верује, одмаче се и проирља очи. Попиом ојейи приђе и ирсцима поче да креће микрометар за прецизно осмајрање. Онда се одмаче и погледа у Стивана и Војина – изненађено скоро запрепаћено)

Ама шта је оно, људи?! Брже, да видите!

СТЕВАН

Шта то?

ЛУКА

Брзо!

(Оба двојица скоро полете – Војин погледа први)

ВОЈИН

(Истио шако изненађено)

Пази, бога ти... Они се рукују!... Аух!...

СТЕВАН

Али ко то?

ВОЈИН

Па они брате, бугарски и наши пешаци... Изишли из ровова... Прилазе један другом без оружја... Рукују се... Двојица се загрлили... Ено сад се измешали...

СТЕВАН

(Одгурне га неспрљиво)

Да видим!...

ЛУКА

(Не зна ишћа да мисли о њоме. Радовао би се ишћо су њоља оживела, ишћо се људи мире... А ишћак, нека њешка слуйћња и сћирах ѓа обухваћја: "Да наше не ѡреваре"?)

Па то је... то је... Ово је расуло!...

(Скоро завачи – Сћеван и Војин ѡгледају се немо – засћирашено)

Поднаредниче!... Грујо!... Брзо!... Зови команданта!...

ЈЕДАН ГЛАС

(С ѡоља)

Разумем!...

ЛУКА

Да Бог сачува!... Изишли људи ко на вашар!... Знате ли шта то значи? ...

(Како они не одѓоварају)

Расуло!

СТЕВАН

Не, већ Ускрс! Хоће људи да им бар дан буде без борбе... Без убијања ... да међусобно честитају један другоме празник и да се упитају зашто се у ствари туку... Ено, погледај, љубе се!

ЛУКА

Па то је... то је...

(Како наилази команданћи)

г. п. пуковниче, догодила се ужасна ствар... Погледајте...

Појава 3

Улази журно команданћи дивизиона ѡ. ѡуковник Пећар – Без речи ѡриђе и ѡгледа. Онда се усћрави – крујне боре ѡјавише му се на челу. Мрачно ѡгледа у сву ѡројцу – онда ѡишо.

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

Озбиљна опомена и нама и њима. Треба се једном замислити. Није шала, четири године траје. Она духовна спона, названа војничким језиком “дисциплина”, растеже се и осипа као лапац.

ЛУКА

Па шта ћемо сад.

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

Како шта?... Одмах телефонирати бригади и то места.

СТЕВАН

То ћу ја!

(Скоро оћрчи десно)

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

А ти, Луко, позови све команданте батерије. Нека буду спремни.

ЛУКА

Разумем?...

(Оћрчи у земунцу лево где је телефони. Потпуковник Петар сагне се и поново зледа на ћериској. Лука дограби слушалицу од телефона)

ЛУКА

Хало! четврта, хало четврта. Овде осматрачница. Командира на телефон! Хало пета... командира на телефон!

СТЕВАН

(Улећи)

Г. потпуковниче, бригада наређује да се места отвори артиљеријска ватра на ону гомилу војника и наших и бугарских...

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

(Гледа у недоумици)

На наше војнике? Седам година ратујем а овако чудо писам видео.

(Луки)

Наредите им да отворе ватру, али са високога спрскавајућим шрапнелима. Не заборавите: са високораспрскавајућим шрапнелима.

ЛУКА

Разумем! Хало пета, хало четврта. Господине капетане, наредио командант да с места отворите ватру са високораспрскавајућим шрапнелом. Јесте, јесте, на ону гомилу војника. Застрашите их, али не убијајте!

Мала пауза.

(Бајерије почну да дејствују а гојово у истом тренутку и нејријателске)

Мала пауза.

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

(Одмакне се од берискоја)

Готово је! Сви су се разбегли.

(Командује)

Прекини паљбу!

СТЕВАН

Прекини паљбу!

ЛУКА

Прекини паљбу!

(После ове команде остави слушалицу и изиђе. Кад је престало дејство артиљерије ојет је настао мир као пре)

ЛУКА

О људи, шта ово би!

ПОТПУКОВНИК ПЕТАР

Ја вам рекох мало пре шта је... Него, хвала Богу, добро је прошло ... могло је бити горе...

(Пође у земуницу, али њри друћом кораку њишо узвикне, ухвати се за срце. Војин који му је био најближи ѡридржи ѓа!)

ВОЈИН

Вама није добро, г. потпуковниче!

ПЕТАР

(Повраћи се мало ѡсле даха)

Ах, ништа! У последње време почиње да ме побољева... али то није ништа.

ЛУКА

(Забринућо)

Да позовемо лекара?

ПЕТАР

Којешта! Парче шећера и мало воде – то је све... Наравно, ако имате.

ЛУКА

(Брзо)

Одмах *(Приђе земуници десно, зове)*

Исо! Шећера и воде за команданта.

ИСАИЛО

(Из суседне земунице)

Разумем!

(И док је Лука ѡришао ѓрући, Исаило је већ ѡу)

ИСАИЛО

(Са водом и шећером ѡрилази ѡ. ѡуковнику – Пећру, који је у међувремену сео на ѡроножну сћолицу)

Изволите г. п. пуковник –

(Пећар узима-ћије)

ИСАИЛО

(Блажено, ишћо му се дала прилика)
Христос Воскресе, г. п. пуковник!

ПЕТАР

(Погледа га мало зачуђено, док се сећи ња му онда срдечно одговори)

Ваистину Воскресе, Исаило! Ти не заборављаш

(Па онда, али без прекора)

а ова господа се нису сетила да ми честитају...

(Али у њоме ојет се зачује јек звона из даљине њ. њуковник Петар се прекрсти – њихим гласом)

Нека нам Бог помогне.

(Устане)

Нека један од вас и даље осматра на линију ровова да се не би поновило...

(Како срце њочне ојет да га сљеже – Исаилу)

Исаило, помози ми.

(Исаило га ухвати испод руке и изведе)

СТЕВАН

Болестан је.

ЛУКА

Требало би га присилити да се лечи.

ВОЈИН

Овде?

ЛУКА

Не, у болници.

ВОЈИН

Ни за живу главу тај не би пристао да иде у болницу... Знаш га, какав је...

ЛУКА

Па шта да радимо онда?... Не можемо ваљда допустити да нам пред очима умре!...

ВОЈИН

Говорио сам са пуковским лекаром да дође и да га прегледа. И наравно, ако је могуће, да га упути на лечење...

СТЕВАН

То си се добро сетио... али тешко да ће му успети!

ЛУКА

Он је чудан... Кад се толико здрави људи одмарају у позадини, по болницама – зашто да он болестан не искористи то право!

СТЕВАН

Грешниц! Кад би сви тако урадили онда би наша војска брзо остала без хероја...

ЛУКА

Не знам... може бити, али то ми не изгледа право.

СТЕВАН

Срећа је да је тако!...

(Исаило се враћа)

Како је команданту?

ИСАИЛО

Боље. Почео да пише писмо.

СТЕВАН

(Са осмехом)

Неуморан!

ИСАИЛО

А пешаци се зарекли да данас не пуцају!

ВОЈИН

(Више за себе)

Ускрс!

(Чује се ојетџ свирала: "Јечам жњела" Сви слушају)

Завеса полако нада.

Слика II

Појава 1

Истџи декор. На сцени су Лука, Сџеван и Војин. Сџеван је код љерискојџа. Лука наслоњен на бедем од излаза земунице. Зубима сџегао мушџииклу од вишњевеоџ дрвеџџа и сањивим очима џледа у Моџленску равницу.

Војин седи и чџиџа "Понор" од Гончарова. Има већ дуже времена како нико нишџиџа не џовори. У џоследње време, џосџџали су сви неџџрџељиви и раздражени, џуџиџе се за сваку сџџиџницу. Уџућени један на друџоџ у уско оџграниченом џро-сџџору, издвојени од свеџџа, исџричали су сву своју младосџџ, џреџџресли све доџађаје, наџџграли се караџџа, домина и за-сџџиџили се заједљивих шала. Досџџа им је свеџа. Сада се џуџиџе на сџџине мане. Са врхова Моџленских џланина џочиње да се сџуџиџџа маџла.

СТЕВАН

(Код љерискојџа)

Магла је пала. Не може да се осмотри ни прва линија ровова!

(Не одџоварају му)

Хоћемо ли партију домина?

ЛУКА

(Наслоњен на бедем од излаза земунице)

Не!

СТЕВАН

(Војину који чита)

А ти?

ВОЈИН

(Не мичући се)

Нећу.

СТЕВАН

(Погледа их)

Шта вам је данас?

(Не одговарају му)

Онда ништа. Продужићу писмо.

(Пауза)

ЛУКА

(Који је дошле немо зурно у засиор маљени. Нервозно се окреће Војину)

Зашто пљујеш у прсте кад преврћеш лист?

ВОЈИН

То је моја ствар!

ЛУКА

Сељак. Ни за длаку се не разликујеш од оног репоње у рову.

(Пауза)

СТЕВАН

(Пишући)

А чује се о офанзиви, знате ли?

ЛУКА

(Пригушено саркастично)

Ко ће то од нас дочекати. Овде смо већ три године. Међутим, људи гину и копне. Труну по рововима живи мртваци! А, волео бих ја да видим те људе из позадине који наређују... Сигурно спавају... А доцније ће добијати одликовања за овај наш

страх и смрт толиких људи... Зашто су нас вратили кад смо већ једном били пошли. Али, наравно, некеме је то било потребно, некој јачој сили, јачој и од наше позадине ... Можда није био испуњен довољан број метака...

ВОЈИН

Репоња размишља!

СТЕВАН

Измислили људи нека правила, којима насилно заглушују свој разум.

ЛУКА

Овде се гине као стока... и сахрањујемо се заједно са стоком. Гледао сам једну гомилу лешева недовољно покопаних чији су удови вирили из земље а заједно с њима штрчале су у вис и коњске копите.

СТЕВАН

(Дижући се)

Покрај људи и животиње... по истој поступку и ритуалу. Тхе!

ВОЈИН

Па нас нису позвали на свадбу, него у рат. Ма шта ми ви ту... пустите ме да читам.

ЛУКА

Репоња чита. Репоња чита кад цео свет у овој магли не види ни слово!

ВОЈИН

Пустите ме већ једном. Чујете ли... Досадили сте ми. И та ваша размишљања и та ваша филозофска преклапања, која неће отети ровове... Досадили сте ми. Никад човек да је сам!
(Покушава да ојей чийа)

ЛУКА

Али ја хоћу да говорим. Мени се говори. Мени се ето, виче. Није тако једноставна ствар што су они људи затрпани заједно са коњима.

ВОЈИН

(Устајајући)

Али ја нећу о томе да знам. Мени се о томе не мисли.

(Шраинел звизну и сивоћинама куљлица сручи се низ падину. Сви инстинктивно засићану на месту)

ИСАИЛО

(Луки)

Господин поручник, склоните се!

ЛУКА

Мене гувернанте нису васпитале као некоје.

ВОЈИН

(Јејко)

Шта ћеш... Има их које змије нису уједале, па и не знају.

ЛУКА

Докле ћеш се ти хвалити с твојим ранама?

(Исаилу)

Скувај ми каву. Али само једну! Разумеш ли?

ИСАИЛО

(Мало у чуду)

Разумем!

(Пође)

ЛУКА

(Угледа о љреду обешен кајиш за бријање – Исаилу)

Стани! Шта је ово?... Ко је засекао мој кајиш?...

(Стевану)

Сигурно ти!... Када се већ служиш туђим стварима, онда их пази... Господа му!...

(Љуџи зџраби кајиш и баџи џа џреко џрудобрана)

Ово није комуна ...

(Исаилу)

Ето ти десет драхми, да ми првом приликом купиш нов кајиш. А када га узмеш, да га затвориш. Ако га други пут даш још коме, разбићу ти нос.

ВОЈИН

(Злурадо)

Бум!

ЛУКА

(Прави се да џа не чује. Још сџроџије)

Затворићеш и кафу и шећер и све што је моје. Не дам више ни Богу Саваоту ... Разумеш ли?

ИСАИЛО

Разумем!

ЛУКА

Сад, марш!

ВОЈИН

(Пође ка оџвору земунџе, џромрмља)

Будала!

ЛУКА

(Узима џроноџну сџолицу)

Дабогме... овде се живи само на мој рачун. Али... џа! Нема више.

(Узме да џрелисџава франџуску џрамаџџику. Сџеван корача) Хоћеш ли већ једном џресџџџи са џџим шеџџањем. Није ово солунски корзо.

СТЕВАН

Ти губиш нерве.

ЛУКА

Ја теби кажем да не шеташ.

СТЕВАН

Е, знаш сад је већ и мени доста! Понашаи се као у касарни. И мислиш да смо дужни да то трпимо.

(Стеван одмакне се и леѓне на пољски кревет. Исаило улази и доноси кафу)

ИСАИЛО

Изволте, господин поручник!

ЛУКА

(Узима кафу)

Је си ли све позатварао?

ИСАИЛО

Јесам господин поручник!

(Полази)

СТЕВАН

(Подизући се на кревету)

Исаило, закључај моју флашу са вермутом.

ИСАИЛО

Разумем!

(Оде)

ВОЈИН

(Који је дошле посматрао сцену дође до полице, скине своје кућице са конзервираним млеком и закључа у свој сандук)

Сад смо квит.

СТЕВАН

Дабогме, живећемо сваки за себе.

(Пауза – Чују се удаљени пољовски поци)

ЛУКА

(Изненадно пресне кафу о земљу – У сивари њо је нов повод за свађу)

Шта је ово?... Какав је ово бућкуриш...

(Црвен од љућине, зове)

Исаило!

ИСАИЛО

(Излећи)

Изволте, г. поручник!

ЛУКА

Шта си ти мени донео?

ИСАИЛО

Па кафу г. поручник!

ЛУКА

Какву кафу, сунце ти репоњско... Какву кафу?... Помијару а не кафу ... Овамо!

(Исаило приђе унезверено. Зна шта ће се догодити. Очима изражи помоћи од Сивана и Војина – Приђе корак ближе али не надохвати руке... Зашим несијурно)

Изволте г. поручник!

ЛУКА

Ближе!...

(Исаило се за сивоју помери)

Ближе!...

ВОЈИН

(Не гледајући га)

Од будале и лудаци беже!

ЛУКА

(Зачас заборави на Исаила – окрене се Војину)

Шта си рекао?

BOJИH

(Флеџмайично)

Ја? Ништа... нешто размишљаам...

ЛУКА

Кога си ти то назвао будалом?

BOJИH

А што се ти јављаш?... Теби нисам ништа рекао...

(Исаило искористиши прилику и побегне)

ЛУКА

Питам ја тебе кога си ти то назвао будалом?

BOJИH

(К.џ)

Ја... онако... у ветар... а ако си ти у томе себе познао... у толико жалосније...

ЛУКА

(Као рис)

Чујеш ти!...

BOJИH

Шта има да чујем. Развикао се ти и осилио к'о Краљевић Марко ... Мислиш да те се неко боји... Ња! На бедем бато, па се тамо сили колико те је воља.

СТЕВАН

(Не дигући поглед)

Море шта га шаљеш тамо? Од њега је и непријатељ дигао руке...

ЛУКА

(Окрене се Стевану)

Ко дигао руке?!...

СТЕВАН

(Не дижући главу)

Па, Бугари... Ко други?... Веле: оставимо њега... Њега чувајмо за семе...

ЛУКА

Кога за семе?...

ВОЈИН

Па шта га толико уздижеш? Он је толико важан да га ниједан патак неће ни да кљуне у тур...

ЛУКА

Кога неће да кљуне?...

Појава 2

ГЛАС С ПОЉА

– Еј има ли кога ту?

(Сва појројца као ошинуући скоче и појуре зрудобрану)

СТЕВАН

(Више за себе)

Да ли је оно Драгиша?

ЛУКА

Бога ми, изгледа...

ВОЈИН

Јест, Драгиша.

(Драгиша улази. Сви се љубе са њим. Драгишиним доласком расположење се, као чудом, повратило)

ЛУКА

(Таишући га по рамену)

Ти долазиш баш онда кад не треба.

ДРАГИША

(Откопчавајући блузу, на њему је сасвим ново одело, а на ногама високе жутије чизме на интирање као код енглеских официра)

Сподбише ме као куфер!...

ЛУКА

Где си све био причај нам...

ДРАГИША

Море где нисам... Солун, Крф, Рим, Ница, Тулан, Марсељ и таман сам се зауставио у Греноблу, – Боже помози, кад нас вратише назад. Него, чекајте људи мало... Имате ли какво послужење?

ЛУКА

Зашто си? Јеси ли за кафу или за ракију?

ДРАГИША

Молим те, та два пића немој да ми раздвајаш!

ЛУКА

(Исаилу)

Ајде, репоњо, донеси прво ракију, па скувај кафу.

ИСАИЛО

Је л' за све?

ЛУКА

Мар...арш! Наравно за све, кад си ти кувао кафе одвојено!

СТЕВАН

(Исаилу)

Господин поручнику једну, а нама дупле.

ВОЈИН

(Смеје се Луки)
 Да вадимо штету.

ЛУКА

(Чеше се њо њошљку)
 Али, Исо, донеси и онај Стеванов вермут.

ИСАИЛО

(Смеши се)
 Не брините, господин поручник, закључао сам га у ваш сандук.

(Стеван се нашао у чуду. Сви се смеју)

ЛУКА

Е Исо, сила си ти на Балкану
(Неспрљиво)
 Дела Драгиша, брате, причај већ једном, шта чекаш!

ДРАГИША

Чекајте, да питам прво ја вас. Чујем да се овде припрема офанзива. Од свију оних који су са мном путовали, ја сам био једини те среће да стигнем у Комаиду на последње звоно... Не да ми се... Има их који су се завукли у позадину, па као да су тамо корен пустили. Ни хаубица их не може кренути. Баш нешто синоћ размишљах: од почетка до краја терали су ме неки малери. Ама, што год сам покушао да се некако и ја извучем није успело. А неке то иде од руке и као од шале.

ЛУКА

Шта ћеш тако ти је суђено. А шта бисмо ми без тебе?
(Сви се смеју)

ДРАГИША

Али, брате, ја сам заиста био болестан...

ЛУКА

То ме баш и коље...! Данас је “кунст” без болести бити болестан.

ДРАГИША

А... Како сте ви? Како издржавате?

ВОЈИН

Лепше не може бити!... Хранимо се досадом, монотонијом и неурастенијом.

СТЕВАН

Дојадисмо и Богу и себи... Боже, кад ли ће доћи дан да се већ једанпут слободно исправимо!

ЛУКА

Чекај, још мало, још једап планински масив да прејашемо, па после шта коме Бог да!

ДРАГИША

И ја сам морао баш сад да наиђем!... Када сам долазио овамо... посматрао сам ову планину са стране и из даљине, па ми је изгледала уједначена, као да су њене падине биле исклесане. Али изблиза одмах уочим ископску пустош. Разбацано стење и разривене падине. На ма ком месту био, стално гледам како се помаљају ћувици и понеки крајичак од непријатељских ровова... Иако знам да су прилично далеко, ипак ми је неугодно исто онако као када човек види неку дугачку иеотровну змију... Мало даље видим огромну рупу, а наоколо поломљено дрвеће... Онда парчад од гранате... Међу оним камењем лежи човечија нога, али само гола кост, која се помаља из једне потковане цокуле...И све то ја просто фотографишем очима... али никако не могу да схватим... какав је ово свет?... Тамо у позадини живот ври... Кафане, дансинзи, намирисане жене... а овде...

ВОЈИН

Лагуми, војска, мирис барута и пацови...

ДРАГИША

Заиста...

(Сејти се)

Ах, да видите шта сам вам донео! Дај тај куфер овамо...

(Сви оду по куфер. Вадећи)

Ево свакоме по флашицу колоњске воде и по пакло американских цигарета...

(Да свакоме)

(Сви се смеју и задовољно удишу мирис колоњске воде)

СТЕВАН

Како лепо мирише!

ВОЈИН

(Размазујући по коси)

А имаш ли какву женску успомену?

ДРАГИША

Море, нисам имао времена, да се развијем... Иначе... ах!

(Почеше се по пошљилку)

А како је овде, гађају ли?

ВОЈИН

Од пре пет дана јавља нам се сваки дан један брђанин... Али сутра ћемо смрсити конце и њему. Заказано је реплажно гађање помоћу аероплана.

СТЕВАН

Вала, ако га пађе она тешка француска батерија, ни кошчица им неће остати.

ЛУКА

(Одмахне руком)

Али то није ништа према оном бугарском мерзеру што та-
мани пешаке. Баталимо то. Ајде, Драгиша, испочетка, по-
лако. Не изостављај ниједан детаљ. Исаило, кувај каве.

(Размештају се)

ДРАГИША

Дакле, спустим се ја до Суботске, па преко Вертекопа у Со-
лун. У Солуну сам трчао да пропађем талијанску гаражу, да
заузнем место у аутомобилу.

ВОЈИН

Зашто ниси ишао лађом?

ДРАГИША

Због сумарена. И тако сам морао прећи Албанију. Једном сам
је морао прећи уздуж, а сад попреко. Био је то теретни по-
кривен ауто, са клупама постављеним по дужици. На таквим
колима требало је прећи 700 километара. Али је мени још
првог дана припала мука.

ЛУКА

Сељак!... није навикао на аутомобиле.

ДРАГИША

Волео бих да видим тебе бато! Ауто поткривен цирадом и са
задње стране отворен. Отуда су сукљали прашина и гас, као
да све то нека пумпа повлачи... Е би како би, трећег дана
стигнемо у Санти Кваранси. У даљини видео се Крф. Обузело
ме беше жалосно расположење.

ЛУКА

Ех, ти оћеш да нас расплачеш.

ВОЈИН

И да нам причаш... Ти знаш шта нас највише интересује.

ДРАГИША

Полако де доћи ће ред и на женске.

ВОЈИН

Аха!... То, то!

ТЕЛЕФОНИСТА

(Долази до њих)

Господине поручнике, извештавају пешаци да их туче батерија двадесет девет, деведесет девет.

ЛУКА

(Диже се)

Немој да причаш док се не вратим.

(Оде журно у земуницу на телефон. Он остане поред телефона извесно време одакле издаје наредбе хауб. батерији али његов се говор не чује)

ДРАГИША

Где оде?

ВОЈИН

Оде да извести телефоном хаубичку батерију да отвори палбу.

ДРАГИША

Је ли, богати, како ти изгледа, хоће ли бити шта овде?

СТЕВАН

Припрема се увелико. Чујемо да се спрема офанзива. А и крајње је време. Трећа је година како смо на овим положајима.

ДРАГИША

А морал?... Како се држе војници?

СТЕВАН

Како?... Душа је замрла. У људима као да је нешто прегорело.
Чаме у рововима мислећи на своје и гину...

ИСАИЛО

(Расположено доноси кафу и ракију)
Извол'те!

ДРАГИША

Шта је? Већ готова кафа! Е, Исо, алал ти вера! Знаш ли, да твоје кафе надалеко нема!... Многе земље обиђох ал твоје кафе нигде не нађох! ...

ИСАИЛО

(Задовољан)
Е па, изведбао сам се г. поручник! Кад се вратимо натраг, отворићу кафану са мојом бабом... Ко велим то ће најпре да ми пође од руке ...

ДРАГИША

Е видиш то ти је паметно... А пишу ли од куће?

ИСАИЛО

Добио сам једно писмо пре месец дана и јављају да је све добро и... да се ја ништа не бојим... Још ми пишу да је госпа Милка постала велика фрајла и отворила радњу у својој соби. Посао јој, веле, одлично иде... Па се сад сви у варошици чуде, јер знају да крв није вода ...

ВОЈИН

Шта ћеш, Исо, досадило жени да чека на наш повратак!

ИСАИЛО

Море, г. потпоручник! Жена је ка мазга... усићи се одједном...

(Овде уђе Лука и њочне да слуша)

Море, бијеш је, милујеш је, море, мазиш,. А – ја!.. Пође мазга кад њој ћорне на памет... Ми грешници изгибосмо овде да би их ослободили... А оне како су ћуркасте, могу још и да помисле да ми намерно нећемо да се вратимо...

ЛУКА

(Смејући се)

Е, Исо, будало једна... Ко ће још твоју бабу да гледа?

ИСАИЛО

(Почеше се њо њошљку)

Овај... Како да вам кажем г. поручник! Не ратују старци него деца од двадесет година!... А ти не бирају... Кад сам био арслан од двадесет година, ја сам био прво налетео на једну бабу...

ЛУКА

А, то ли тебе мучи?

(Сви се смеју)

Дакле, шта је било са том женском?

ДРАГИША

Каквом женском?

ВОЈИН

Море остави човека нека прича. Доћи ће ваљда ред и на то питање.

ЛУКА

Ја то због тебе питам. Видим, нешто много цупкаш ногом.

ДРАГИША

Добро, прескачем Крф, прескачем Јадранско море. У Риму сам. После толико времена обрео сам се наједном у чистој светлој соби. Хладна и топла вода. Огромна огледала. Млада собарица нема јој више од двадесет година.

ЛУКА

Јаој, репоњо, кад ћу престати једном да гледам у тебе.

ИСАИЛО

Шта ћу господин поручник кад ме Бог створио као мушко.
(Пуцањ, њешке хаубице. Драгиша се њирѓне)

ЛУКА

Ништа, ништа не бој се! То гађа Виљем.
(Пошњо Драгиша не разуме)

Заробљена немачка хаубица од 20 сантиметара. Па даље?
(У даљини чује се њешачка бомба. Лука видећи Драгишу узнемирено)

Продужи слободно... док сам ја овде ничега се не плаши.

ДРАГИША

(Насмеје се)

Молим, молим... одвик'о сам се.

СТЕВАН

А знаш ли да је пре месец дана погинуо поручник Протић?

ДРАГИША

(Зајрејашћено)

Шта кажеш? Како?

СТЕВАН

Ноћу. Открила га једна бугарска хаубица по блеску његових топова.

ДРАГИША

Страшно! Из дана у дан топимо се као снег у пролеће.

СТЕВАН

(С уздахом)

Бескрајна колона убијених... А друга огромна множина чека стрпљиво да и на њих дође ред...

ВОЈИН

(Иронично)

Па овде се не бију срца јуначка већ фабричне челичне индустрије.

ДРАГИША

Да...

(Онда да би прекинуо сећање)

Где сам оно стао?

ВОЈИН

Код собарице.

ДРАГИША

Дакле... Обријао сам се, умио и изашао у варош.

(У њом улази војник)

ВОЈНИК

Командант!

(Сви усташу)

ДРАГИША

Баш немате среће! Одох ја часком да се умијем. Исаило, има ли водџе?

ИСАИЛО

Има, господин потпоручник.

Појава 3

П. пуковник Пејџар и лекар.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

(Улазећи)

Па, докторе...

ЛЕКАР

Одмах у болницу!

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Шта?

ЛЕКАР

И то из ових стопа, ако хоћете да се сачувате. Срце вам није у реду.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Зар сада, кад људи гину на свима странама, да се склањам са положаја због мане срца?... Идите, молим вас! Нека се изврши савестан преглед свих официра и војника па ћете видети да на фронту не би остала ни половина.

ЛЕКАР

Али г. п. пуковниче, ни ваши бубрези нису у реду!

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Па шта је с тим?

ЛЕКАР

Потребан је миран живот и дијета.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Добро, пристајем иа најстрожију дијету, али у болницу нећу.

ЛЕКАР

Како хоћете. У главном ја сам Вас опоменуо... Кафу, дуван и месо слободно бришите из свог јеловника.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Добро докторе, то ће ми бити много лакше.

ЛЕКАР

(Полазећи – Луки и осталима)

Ето, видите, ништа не помаже!... Ни топ га не би покренуо.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

(Кад лекар оде)

Добри доктор!... кад би се бар тако о свима старао!

(Тихо се насмеје)

ЛУКА

(Смејући се)

Ова наша команда г. п. пуковничке подсећа на болницу. Ви од срца и бубрега, овај од маларије

(Покаже на Сивана)

а овога

(Покаже на Војина)

безмало исекоше као шницлу.

ВОЈИН

Јест, баш јуче посматрам оно наше магаре, које нам носи воду и тада се сетим тебе. Вас двоје живећете сто година. Ама, г. п. пуковничке, тога човека ни глава да заболи!...

(Петар се насмеје)

ЛУКА

(Погледа Војина испод ока)

Наравно немам змиче у срцу, не ловим зечеве, сваком пилету кажем добро јутро... Анђелска душица... А видите њега?... Поган старчић расте.

(Војин заустии да му одговори али у њом наиђе телефоница)

Појава 4

ТЕЛЕФОНИСТА

Г. п. пуковниче, телефон!...

(Оде)

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Добро!...

(Оде без речи)

(Мала пауза)

ЛУКА

А ти тако... Поређујеш мене са магаретом?...

(Војин га погледа с неверицом, усџа му се развукоше и он наједном почне гласно да се смеје – Овде г. п. пуковник Петар дође код телефона)

ВОЈИН

(Смејући се)

А ту смо дакле!...

СТЕВАН

(Погледа Војина зачуђено)

Шта ти би наједном!...

ВОЈИН

(Луки)

То тебе секира?... Најзад сам те упецао!...

ЛУКА

(Мало љуџи)

Добро, добро, смеј се, свеца ти детињег. Вратићу ти ја, па ћеш да ме памтиш!...

(Војин се и даље смеје, али из суседне земунице дојре љуџићи глас п. пуковника Петра и Стеван им мане руком да се умире)

СТЕВАН

Ђутите!

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

(На тџелефону)

Ја то просто не могу да разумем... Иако си ђенерал штабни официр, остао си увек онај стари пешак, сањалица... Ја, мора!... Мора, разуме се, јер тако хоће пешаци... Они би најрадије желели да све артиљерце натерају у пешачки ров... Знам, знам да није реч о мени, али допусти, не могу ни ја тако лако да жртвујем своје људе...

СТЕВАН

С ким се то препире?

ЛУКА

Сигурно са начелником штаба. Тај не може очима да нас види...

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Е, није исто!... Пешак у рову може да забије главу у земљу па преко главе да пуца... А мој осматрач у киши куршума треба да сачува хладнокрвност и да осматра... Таква је наредба?... Добро, него, знаш шта је то: “састао се ћар са вајдом па се родила штета” ... Ја, ја... добро... Здраво!...

(Љуишићо остијави слушалицу и без речи оде из тџелефонске земуннице)

ЛУКА

Опет неки нови потез оних “одозго”.

ВОЈИН

Играју се људи шаха!...

СТЕВАН

Шта ли су сад измислили?

Појава 5

Улази њ. њуковник Пејџар – љуџи.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Да човек побесни!... са тим људима из штабова не може ни да се разговара! ... Они знају све само не психологију оних који треба да погину...

(Шејџа нервозно)

Сада су измислили и јуришне одреде... И разуме се, хоће да изврше експеримент са њима... Ф. начелник штаба предложио је команданту дивизије, да један од вас иде код те јуришне чете, тамо негде, на “Језу” као осматрач. А међутим, јуришне чете, дејствују без артиљеријске припреме. Само, приликом њиховог повлачења треба их штитити запречном ватром. Али тим баражом, може се руководити и са суседног положаја а не мора осматрач да се трпа у ту бомбашку гужву... Али шта ћете!... Не вреди говорити... Вели, наредио командант дивизије и тачка.

(П. њуковник Пејџар зађуџи и доњом усницом зађризе бркове – Љуџи је – Војин, Лука и Сџеван џосмајџрају за ћуџећи)

ЛУКА

(После крајџке џаузе)

Сила Бога не моли... Да идемо.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

(Пођледа блађо сву џиројџу)

Да... један од вас мора ићи...

(Тешко му је да уџре на некођа од њих... хџео би све да зашџиџиџи)

... Па ту је сад и Драгиша...

ЛУКА

(Да би прекинуо њо мучно сјање)

Не г. п. пуковниче! За Драгишу би било сувише рано... Ова двојица су болесни... Ићи ћу ја.

ВОЈИН

То није истина!... Ја се сада осећам потпуно способан.

СТЕВАН

(Изненада)

Г. п. пуковниче!... Слободан сам поменути да је присуство Лукино овде неопходно, јер је он најбоље упознат са распоредом артиљерије. Војин не види и не чује добро. Предлажем да пошаљете мене.

ЛУКА

Али то није могуће!... Тебе још увек тресе маларија... Г. п. Пуковниче, они су заиста обадвојица болесни.

П. ПУКОВНИК ПЕТАР

Станите! И ја мислим, кад већ мора да се иде, онда је најбоље да пође п. поручник Стеван... Најзгодније би било да пође сада но магли. Али чувај се, да се магла не дигне! Тако је настрадао п. поручник Средоје, враћајући се са осматрачнице... Магла се дигне, угледају га и убију. Да не би лутао поведи поднаредника Грују. Кад стигнеш, јавићеш се командиру јуришне чете. Затим, ступићеш у везу преко телефона са командирима пете пољске и четврте брдске батерије чијом ватром треба да управљаш... Али, молим те, пази и чувај се!... Збогом пошао и срећно!...

(Пружи му руку)

Идем још да наредим да ти се изда сува храна

(Журно оде)

СТЕВАН

Е па, да се креће...

(Све припремање око поласка он врши без речи – са лаким неспокојством. Као да га мучи нека грозна слушња... И Лука и Војин посмајрају га без речи. Знају они да је био опасан поцао и баш због тога избегавају да говоре о њему – само с времена на време додају му неку ствар)

ЛУКА

(После извесне паузе)

Не заборави и да собом понесеш аспирине и кинине... Ко зна да ли ћеш их горе наћи...

СТЕВАН

Аха... добро!

ВОЈИН

(Вади из свој сандука конзерве са млеком – сипавља му у руксак)

Узми – требаће ти!

СТЕВАН

Али, забога!...

ВОЈИН

Не брини... За нас је лако...

(Пауза)

ЛУКА

(Пошто га је посмајрао извесно време – околишећи)

Слушај... ја ипак мислим, да за тебе нису напори. Добићеш температуру. Боље би било да идем ја...

СТЕВАН

Не буди луд! Ти си овде потребнији од мене... Шта би рекли пешаци кад би чули да се ми нећкамо.

(Сивљајући шлем на главу – већ је сиреман)

Уосталом, ако ми се што деси лако ћеш ме заменити... Збогом!

(Пољубе се – њоздраве – журно оде)

(Пауза мала)

ВОЈИН

(За њим довикују му)

Пази на маглу!

ДРУГИ ЧИН

Појава 1

Мемљив, дубок, подземан лађум на леђима “Јежа”. То је скривница и одморишће за официре, воднике, при јуришном одреду. У овом тренутку она припада једино преосталом, живом воднику нареднику-ђаку Дражану Сјасићу. Улаз у лађум је са средине. До њеног дна воде степеннице, а улаз зајављају дебела хрскавица вратица. Када се она отворе, види се, високо горе, ров. Када се завеса дигне на сцени су за столом пободеним у земљу, поручник Косића “Турчин”, поручник Рајко и командир јуришног одреда капетан Сјојановић. На кревету од дасака лежари наредник Дражан. У дну послини Живорад.

КОСТА ТУРЧИН

А кад се херувим вратио на небо рапортира Господу: “обишао сам земљу кроз и унакрс и нигде не видех шајкаче. Истина најбох на једну војску тамо негде око Средоземног мора, носили су енглеске увијаче, француско одело, јели американке конзерве и псовали страшно. По томе би рекао да су Срби”. Господ се замисли и реши да лично сиђе на земљу и провери

исказе. Елем, сиђе Господ на земљу и узе на себе сподобије човека са дугом белом брадом и право се упути према мо-
гленским планинама. Кад је био око Вертекопа заустави га
један наш трећепозивац:

– Стој!

– Стао сам, рече Господ.

– Ко иде?

– Бог.

– Кој, бре?

– Бог.

– Бог, напред!

И на три корака, по пропису, заустави Господа.

– Шта рече бре, који си?

– Господ Бог.

– Море, чичо, немо' се шалиш. Јербо ако си Бог, а ови те
увате, привешћете о'ма' на лекарску. А тамо нема врд-мрд.
Испашћеш способан за фронт... и утраниће ти пушку. Него
беж' док си читав.

(Смех)

СТОЈАНОВИЋ

Па шта би побеже ли?

КОСТА

Па сигурно. “Јербо” га нема овде међу нас.

РАЈКО

Уплаши га онај трећепозивац. Је ли “бароне”, а што није ко-
ристио ову маглу ко ми, па би остао невиђен?

КОСТА ТУРЧИН

Шта ћеш “грофе”, заборавио је да прочита прогнозу времена
у небеским новинама.

РАЈКО

У праву си... И Бог је у последње време постао забораван.

КОСТА ТУРЧИН

Зато “грофе” гледај од чега живимо. Овај је коњак изврстан. Греје крв. Кад се вратим натраг испалићу читаву сачву из свог рововца... Колико да се зна да сам још ту.

СТОЈАНОВИЋ

Бога ми си им и дојадио. Да те нешто увате одрали би ти леђа.

КОСТА

То ћемо још да видимо. Је ли тако, “грофе”?

РАЈКО

Тако је “бароне”. Екс!

СТОЈАНОВИЋ

Благо вама. Вама је увек до шале. И у најтежим тренуцима нисте без ње.

РАЈКО

Господине капетане, шала је наш највернији савезник. Она иде у строју са нама ко коњак са Костом.

КОСТА

(Насмеје се)

Ил мамузе за тобом.

СТОЈАНОВИЋ

И добро је док је тако... А шта си се ти Драгане, ућутао?

ДРАГАН

Уморан сам мало.

СТОЈАНОВИЋ

Бога ми одмарај се, јер колико сутра биће жестоког посла.

КОСТА

Јесте ли се најзад решили да извршите напад на мерзер?

СТОЈАНОВИЋ

Крајње је време. Дојади нам.

КОСТА

А ја сам свога дотерао... као девојчицу. Чим су га поставили преко пута мене ми смо установили кључ. На његову једну ја бацам три, на његове две ја шест. Па сад изволте. Ако ја почнем први, па он одговори, тада бијем дотле док они преостали Бугари не нападају у несвест.

РАЈКО

А за кад је одређен напад?

СТОЈАНОВИЋ

Још се тачно не зна, али вероватно сутра.

КОСТА

Дакле приближује му се суђени час?

СТОЈАНОВИЋ

Нешто се мора учинити.

КОСТА

Биће то весело изненађење за Бугаре... ко да их гледам. Избегумљени беже на све стране да сакрију главу.

СТОЈАНОВИЋ

Шта ћете... рат није свадба.

ДРАГАН

(Усџајући)

Али није ни забава, господине капетане. Тек, боље је убијати него бити убијен.

(Пође излазу)

СТОЈАНОВИЋ

Куда ћете?

ДРАГАН

Идем мало да обиђем војнике. Да видим јесу ли направили платнене ципеле...

СТОЈАНОВИЋ

Та одморите се мало, човече! Оставите то за доцније...

ДРАГАН

Уз то, пре но што падне мрак да погледам шта се ради преко пута. Малопре ми се учинило као да избацују земљу.

СТОЈАНОВИЋ

Е па, добро.

(Драган њође излазу)

РАЈКО

Идем и ја с вама, наредниче. Мало на чист ваздух.

ДРАГАН

Извол'те.

(Оду)

СТОЈАНОВИЋ

(Кад оду)

Је си ли га видео увек је такав... увек на ногама, а могао би бити слободан... Неће!

ГЛАС С ПОЉА

Где је командир чете!

ДРУГИ ГЛАС С ПОЉА

Прва земуница, десно!

КОСТА

Ко ли је то сад?

СТОЈАНОВИЋ

(Усћајући)

Можда је стигао осматрач?

Појава 2

СТЕВАН

(Улази. Силази полако низ сивеенице. Труди се да распозна личности у полумраку. Стојановић му присијући)

СТОЈАНОВИЋ

(Представи му се)

Капетан Стојановић!

СТЕВАН

Потпоручник Јаковљевић. Опростите, Ви сте командир јуришне чете?

СТОЈАНОВИЋ

Да. Ви сте сад у реону јуришне чете.

СТЕВАН

Упућен сам од команданта артиљеријског пука као осматрач четврте и пете батерије. Речено ми је да ћу од Вас примити дерективе...

СТОЈАНОВИЋ

Тако је... ја сам тражио осматрача... Али о томе мало после. Седите, одморите се. Јесте ли имали незгода на путу?

СТЕВАН

Прилично... На једном месту Бугари припуцаше, ранише ми вођу.

КОСТА

(Изненадно)

Ама... јеси ли ти то Стеване, друже?

СТЕВАН

Ја...

(Упознавши га)

О Коста, откуд ти овде! Нисам знао да си ти у јуришном одреду.

КОСТА

А не, ја сам стари рововац. Само сам дошао у посету. Знаш какав је старински ред... Хтео сам да вратим посету потпоручнику Драгомиру кад оно он синоћ погинуо!

СТОЈАНОВИЋ

Шта ћете... несрећа. Реч је о мом воднику. Изишли увече из рова и почели да намештају жицу. Бугари осете и припуцају *(Стевану)*

Раскомотите се... и окрепите се коњаком... То је добро. Извините господо, ја морам да обиђем свој сектор...

(Косији)

Видећемо се пре него што пођете.

(Стојановић оде)

КОСТА

Па друже, Стево, како си ми ти? Од кад се нисмо видели!

СТЕВАН

Па биће, Богме, две године, а?

КОСТА ТУРЧИН

Јест, тако... Него чујем да си био болестан. Једно време про-
несе се и глас да си умро.

СТЕВАН

А ја, чух опет да си ти погинуо. Не знам ко ми то рече.

КОСТА ТУРЧИН

Ех, немамо ми среће да чујемо један за другог да смо се оже-
нили и кућу засновали. Него тако: погинуо, умро, нестао. А
збиља, шта оно рече шта је то било с тобом?

СТЕВАН

... Умало нас не побише... А пошли смо лепо, по магли... Ма-
гла густа, непрозирна, чини се, прст пред оком не би могао да
сагледаш. Да не бих залутао, придодаше ми поднаредника.
Али не знам ни сам зашто, још од самог поласка беше ме
обузео некакав немир... Командантова препорука и Војинове
речи да пазим на маглу, за све време зујале су ми кроз главу
као рефрен неке мелодије... помишљао сам на најгоре ... Ако
се дигне?... ако се разреди, шта онда...? Међутим на фронту је
била тишина. И баш због тога што ниоткуд не чујем ни пуц-
ња, осећао сам се усамљен у овом мору од магле и као некако
изгубљен. У једном тренутку магла поче да се разређује...
Читави валови промицали су покрај нас. Разреде се па се опет
згусну. А у ушима ми бубња: "чувај се магле, чувај се магле".
Све више, све брже... И ова магла учини ми се као нешто
живо, подмукло, злобно, и као да се игра са нашим животима.
Гледам је како се све више разређује. Ено! Већ видим су-
протни брег као кроз неку копрену, као да се свлачи... расте,
све је већи, све јаснији... као да видим нечије очи, страшне,

исколачене, поређане у читавом низу... Нешто зазврја око моје главе... У бесомучном страху, отворених очију појурим низ падину, уображавајући да ме нестаје ... Трчао сам раширених руку... да ми је да прикушм сву маглу, да се њоме обавијем... Наједном нађем се међу пешацима који су ме посматрали зачуђеним очима... “Остадосте ли живи” упиташе ме... Једва сам имао толико гласа да им кажем да је тамо негде пао поднаредник...

КОСТА

Е мој, друже! Али нека те ништа не чуди... Овде је смрт текући посао. Причај ми, бога ти, шта ради онај рмпалија Лука?

СТЕВАН

Шта да ти кажем... здрав је, али је у последње време и он почео да губи нерве... није ни чудо... ова неизвесност... а ти?

КОСТА

Ја? Сјајно... не може бити боље... као цар. Не дај Боже горе. Команданти ме не обилазе јер знаш, вуна, вуна. На седамдесет метара су Бугари. Па нека изволе. Деде, служи се “Јамајка” рум. Свиђа ти се?

СТЕВАН

Добар је.

КОСТА

... Тако, пре једно месец дана, јаве ми да ће доћи да ме обиђе командант дивизијске артиљерије. Знаш, врши човек инспекцију. А у мојој близини, код једног истакнутог митраљеза налази се један коњички поручник.

СТЕВАН

Коњички?

КОСТА

Али не од оних легалних. Пардон. За време рата нисам имао част да их видим. Него један од оних који је по казни преведен у пешадију ... кажу није био погодан за позадину, јер је имао чврсту кичму... Ја сунце им њино, јеси ли видео?

СТЕВАН

Не знам на шта мислиш?

КОСТА

На то. Уместо да се ови наши положаји сматрају као места достојна људи од части, достојанства и карактера, они нас сматрају као последње вагабунде. Који год скриви нешто у позадини, њега по казни на фронт. Само кад је у питању овај другар, видећеш га, већ је и он овде. Он је по појмовима људи, који живе у рову, частан човек. Ми смо га оберучке прихватили. Али позадина мисли да га је тиме казнила... Е, кад је таква и таква ствар, онда чекај синко мајчин! Позовем овог поручника и нас двојица се договоримо. Кад су нам јавили да се приближује командант, он пусти митраљез, а ја распалим рововцима... Удри, удри, удри... Отпочне и бугарска артиљерија... онда наша, лом се направи... А ... од команданта ни трага ни гласа.

СТЕВАН

Али како се са тим мире пешаци?

КОСТА

За пешаке је главно да ја пуцам. Да могу терали би они мени и дан и ноћ, јер су тада једино мирни. Они тада спавају у рупчагама као кртице... Зато ме пазе као мало воде на длану. А, ево га!

Појава 3

Враћа се Рајко.

КОСТА

Ходи, грофе, имамо госта.

РАЈКО

(Присјући Стивану)

Рајко Филиповић, коњичко-пешадијско-митраљески поручник, иначе сада на боловању на леђима Жежа.

КОСТА

Главу даје ал' мамузе не скида... Седи! За мезе нисмо могли ништа наћи сем ове конзерве...

РАЈКО

Пре свега "бароне", ти заборављаш примо, да сам ја ритер и секундо: да ја не једем конзерве.

КОСТА

Ово друго, "грофе", чини деведесет и девет твојих разлога... Молим, хоћеш ли вино?

РАЈКО

Ритери се не питају, већ се служе. А њихово господство одлучиће се да или не.

СТЕВАН

(Кришом се насмеје њаквом начину ојхођења)

Откуда ви коњички официр, у пешадији?

РАЈКО

Потписани је дошао у сукоб са законима позадине.

(Стеван је у недоумици да ли да прими за озбиљно овакав начин разговора)

КОСТА

Да ти објасним: Понудили су му да буде апсанција у Солуну, а он одбије. Када су га упитали за разлог, он изјави једном свом другу: "савест ми не допушта да чувам невинне људе". Овај га достави, а они ти њега хоп! у пешадију на најистакнутије место.

РАЈКО

Језу на леђа.
(Испије вино)

КОСТА

(Подсмешљиво)
Чудим се "грофе" како те ухапсише?

РАЈКО

(Удахне јако дим од цигарете, ња пошито за испусти)
"Бароне", примо: водили су рачуна о моме господству: секундо: било их је на "лагеру", толико, да за мене није било места... А са које плаиете долази господин?

СТЕВАН

(Тихо се насмеје)
Ја сам брђанин. Упућен сам као посматрач при јуришном одреду. Спремају се да кидишу на онај мерзер.

РАЈКО

А тако... Господин, дакле, гине у мртвом углу?

КОСТА

Немој да се љутиш... Он је добар човек.

РАЈКО

То је лепо од вас, “бароне”, што ме заступате.

(Затим природним гласом)

Слушај друже, хоћемо ли да их потпомогнемо?

КОСТА

Немамо наређење, јер ће они свакако то да изврше у тишини.

Уосталом ако устреба, ми смо увек за гужву.

РАЈКО

То се разуме

(Прозева се)

Него, време би било да пођемо... Шта мисли о томе ваша екселенција?

КОСТА

Како нареди ваша милост.

РАЈКО

(Прођеће се)

Кад пођем у Солун да ми даш адресу оне женске.

(Важним гласом)

Знаш, “бароне”, право је.

КОСТА

Хоћу, “грофе”. Другови смо у смрти... можемо и у животу.

РАЈКО

Јест “бароне”, гађамо исти циљ на положају, па можемо и у Солуну.

(Сви се насмеју)

КОСТА

Е па да си ми здраво друже! Желим ти сваку срећу... кад се вратим натраг поздрави Луку и остале.

СТЕВАН

Хвала, хоћу!

КОСТА

(Покаже њуи Рајку)
Извол'те, екселенцијо!

(У њоме зрону мерзер. Мала њауза. Сџеван се нејримејно сџиресе)

РАЈКО

(Кавалерски)
После вас, ваша милости.
(У смеху њођу)

КОСТА

(Сџевану)
Извините нас код капетана. Ми одосмо.
(У њоме њојави се Сџојановић)
А, ево га!

Појава 4

СТОЈАНОВИЋ

Ви сте кренули?

КОСТА

Скоро ће ноћ... весељу је крај.

СТОЈАНОВИЋ

Е па сад, како хоћете...

КОСТА

То јест, како морамо... Доле нас чекају један рововац и један истакнути митраљез. Пожуримо на састанак "грофе".

РАЈКО

Идемо “бароне”
(Полазе)

КОСТА

(Емфатично)
Ви шертвоју пали в борбе рокови. За чест и свободу народа...
(Сви се насмеју)

СТОЈАНОВИЋ

Испратићу вас мало.

КОСТА

Немојте... зашто да се трудите?

СТОЈАНОВИЋ

Не мари ништа. Испратићу вас до прве саобраћајнице Из-
волте!
(Пођу)

КОСТА

Збогом, Стеване!

СТЕВАН

Збогом.
(Поздрави се и са Рајком)

РАЈКО

(Полазећи)
Кан Мадрион виси ну сервир а боар...
(Оду)

СТЕВАН

(Оставивши сам – Живораду који је дошао до сѝола да ља
расѝреми)
Одакле си ти, момче?

ЖИВОРАД

(Заузима сѝав мирно)

Господине поручниче, ја сам из Влакче среза јасенички, округ крагујевачки.

СТЕВАН

Јеси ли и ти при јуришној чети?

ЖИВОРАД

Јесам, господине поручниче

(Узима чаше)

СТЕВАН

Па... јесу ли те одредили или си се сам јавио?

ЖИВОРАД

Стунио сам добровољно.

СТЕВАН

А зашто?

ЖИВОРАД

Па ка велим, господине поручниче, да убрзамо рат.

(Сѝеван махне ѓлавом, враѝи се до враѝа и осѝане ѝако у ѝравцу куда су оѝишли Косѝа и Рајко, све до ѝовраѝка кайѝѝана Сѝојановића)

Појава 5

СТОЈАНОВИЋ

Шта сте се замислили?

СТЕВАН

Размишљам о Кости и Рајку.

СТОЈАНОВИЋ

(Силазећи)

Шта мислите о њима?

СТЕВАН

Срећни људи! Позадина их упутила на грбину – Жежа... да погину, али они су остали насмејани, као да пркосе смрти. Кроз смех и шалу називају себе “грофом” и “бароном” и са врхова Маглеиских планина пљују на целу позадину.

СТОЈАНОВИЋ

Зар не? Силе су то! Него, да Вам објасним зашто сам ја тражио осматрача. Бију нас бомбама, мерзером и свим осталим оруђем тако да се нико овде није могао задржати. Читаве чете су се смењивале, јер су губици свакодневни! Сва наша артиљерија тукла је тај мерзер и нико му ништа није могао. Од пре осам дана дошли смо ми. И ја сам решио да се сада обрачунам и са бомбашима и са тим мерзером. Терен смо извидели – у висини њихових ровова налази се једна огромна стена, и иза ње је постављен тај мерзер... Одлучили смо да једне ноћи извршимо препад ножевима и бомбама...

СТЕВАН

(Мало несјокојно)

А шта ћу Вам ја тамо?

СТОЈАНОВИЋ

(Са једва приметним ироничним осмејком)

Сасвим, сасвим Вас нећемо водити. Ви ћете из ровова руководити баражном ватром артиљерије, када се ми будемо повлачили. Још у току сутрашњег дапа, регулисаћете ватру пете пољске и четврте брдске батерије на простор између наших и њихових ровова.

СТЕВАН

Колико је далеко?

(У шуме зруне мерзер. Сиван се бесвесно дохвати за сиво. Онако помућен чистио је земљу која је од експлозије пала на сиво)

СТОЈАНОВИЋ

(Мирно)

Ето, то је тај мерзер.

(Оде до вратица довикне некоме најољу)

Где удари?

ГЛАС С ПОЉА

Позади другог вода.

СТОЈАНОВИЋ

(Силазећи)

Дојади нам!

(Онда више за себе)

Али пресеше им.

(Сиван би као да се сећи нечега, али никако не усјева)

Ви сте нешто питали? Чини ми се за одстојање...

СТЕВАН

(Одједном се прибере)

Ах да, јест!

СТОЈАНОВИЋ

Бугарске објавнице далеко су од наших 50 метара. А њихови ровови и тај мерзер, тако... око сто до сто педесет. Можемо изићи да Вам покажем.

СТЕВАН

Можемо...

СТОЈАНОВИЋ

Само кад будемо у рову, пазите да сте увек између отвора, јер они отуда мотре.

СТЕВАН

Разумем.

(Полазе)

Појава 6

На улазу појављује се војник у поној и рајној сиреми.

МИЛОСАВ

Господине капетане!

СТОЈАНОВИЋ

Шта има ново?

МИЛОСАВ

Завезали су још два звонцета.

СТОЈАНОВИЋ

А... а... добро, сад ћу поћи да видим. А како твоје раме?

МИЛОСАВ

Мало ми трне... али добро је.

СТОЈАНОВИЋ

(Стевану)

Приликом једне експлозије мерзера полети један камен и удари га у раме. Пет дана није могао да креће руком.

(Милосаву)

А велиш сад је добро?

МИЛОСАВ

Добро је, Господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

Е па утолико боље... Потребан ми је сад сваки војник.

(Стевану)

Ајдемо.

(Милосав их пројуси да прођу. Кад оду Милосав се обрати Живораду који је још увек заузет око сјола)

МИЛОСАВ

Чујеш Живораде, дај славе ти, да гуцнем тог коњака. Не би ли ме сасвим прошло ово раме.

ЖИВОРАД

Немој, шкодиће ти, бојим се.

МИЛОСАВ

Ма неће знам ја... Ето прошле недеље попио сам једну флашу на душак па ми ништа није валило... а камо ли сад од тојшино.

ЖИВОРАД

(Смејући се)

Е па добро, кад тако кажеш... Само брже док не дође командир
(Најочу му)

МИЛОСАВ

Е баш ти вала.

(Пружи болесну руку да прими чашу, јакне)

Аух! Пост му његов!... Још ме жига што ме уједе она ала.

ЖИВОРАД

Па ти рече да те не боли?

МИЛОСАВ

Нећеш ваљда да се пред командиром циврам као жена... Дај душе ти још једну...

ЖИВОРАД

(Сад услужније)

Ама зар му баш никако не можемо доакати?

МИЛОСАВ

(Испије на душак)

Коме? Мерзеру? То ти је аждаја, брате! Ма да ми је да му сручим једну бомбу у цевку, па шта буде самном?

ЖИВОРАД

А ваљда ће и њему доћи једном црни петак.

МИЛОСАВ

Ако Бог да...

(Смејући се изненадно)

А они наши из првог вода скидаше се од смеја малочас.

ЖИВОРАД

А што?

МИЛОСАВ

На врх неке мотке набили цак испуњеи сламом. А поврх њега направили гужву од крпа да личи на главу, а озгор ставили шлем... па после полако дизали мотку изван рова.

ЖИВОРАД

А зашто су то радили?

МИЛОСАВ

Тако... зафркавају бугарске стрелце. Куршуми праште око шлема и ниједан да погоди.

ЖИВОРАД

Ја сунце им... А јел Милосаве, доби ли што год од куће?

МИЛОСАВ

Богме, ништа... има већ више од године како ништа не добијам... Ко зна да ли су живи?

ЖИВОРАД

Ја добих баш јутрос од брата... Да виш само шта пише!

(Извади писмо из блузе – чийа)

“Драги брате, ево седох после дужег времена да ти пишем... Ми смо сви здраво и добро које и Вама од свег срца желимо... Али драги брате, многи наши пријатељи поумирали су као “Деспић” а многи опет отишли у ‘Бодљикаву Бању’ на одмор. Ми смо сити и задовољни... само нам се провиде уши од зиме. Драги брате, захваљујући нашем дичном цару Фердинанду, обукли су нам униформе и извукли из наших загушљивих кућа. Нама је сада добро, јер нам се дала прилика да се надишемо шумског ђурђевданског ваздуха...”

МИЛОСАВ

Е много пострада народ, ко ’Ристос!

ЖИВОРАД

Јес...

(Ойази командира)

Ето, командира! Бежи!

МИЛОСАВ

(Се брзо одмакне и сѣане ѿред сѣиеница)

Појава 7

Улази Сѣојановић и Сѣеван.

СТОЈАНОВИЋ

Ти још ту?

МИЛОСАВ

Јест... разговарали смо се мало...

СТОЈАНОВИЋ

Добро, добро... Иди и реци нареднику Драгану да дође овамо!...

МИЛОСАВ

Разумем
(Оде)

СТОЈАНОВИЋ

Сад Вам је јасна ситуација. Видели сте све. Њихове жице су исто тако замршене као и наше. Затим, приметили сте то, да су бугарски ровови по где где удаљени од жица за педесет метара... Када будете регулисавали ватру батерија, удесите тако да се шрапнели распрскавају на двадесет метара испред њихових ровова.

СТЕВАН

Добро.
(*Мерзер ојееи негде удари*)
Опет!

СТОЈАНОВИЋ

(*Мирно*)

Ето тако по цео дан. Мораћемо да му смрсимо конце што пре. Овако се више не може.

СТЕВАН

Опростите, али једна ствар ми је неразумљива. Кад ми мало пре наредисте да легнем откуд сте знали да ће наступити експлозија?

СТОЈАНОВИЋ

То треба да Вам објасним. Ви сте навикли на прасак топа. Међутим овај њихов рововац има пуцањ као када би неко јаче ударио челиком о даску.

СТЕВАН

Господин Капетан је активни официр или из резерве?

СТОЈАНОВИЋ

Учитељ. За време мира учим децу како се рукује оловком и пером, а за време рата пушком и бомбом. Уосталом, данас смо сви једнаки. Бранимо отаџбину.

Појава 8

Улази Драган.

СТОЈАНОВИЋ

А ево мог наредника!

ДРАГАН

Изволте, господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

Довео сам Вам “цимер колегу”.

ДРАГАН

(Са дејинињим осмехом)

Молим

(Приђе Стивану)

Ја сам ђак-наредник Драган Спасић.

СТОЈАНОВИЋ

Па сад како сте вешти... Сместите се.

ДРАГАН

Има довољно места. Нас двојица ћемо овде, а послани доле.

Појава 9

Улази поднаредник.

ПОДНАРЕДНИК

(Насмејано)

Господине капетане, молим Вас да потпишете требовање за муницију.

СТОЈАНОВИЋ

Шта ти је то толико смешно?

ПОДНАРЕДНИК

Малочас удари мерзер позади другог вода и један камен... оволики ... тресну у порцију онога Милована из Живковца. Све му разли пасуљ по лицу и оделу. Ето га горе где се јада... и вели: "Волео бих више да ме је ударио у леђа него што ми просу вечеру".

(Сви се насмеју)

СТОЈАНОВИЋ

(Држећи требовање)

Заиста човек не зна шта је горе. Слушај, вечерас појачана опрезност. Скрени пажњу људима, а то учините и ви Драгане, на бугарски ров код оног краставог камена, где су почели да копају саобраћајницу.

ПОДНАРЕДНИК

Разумем.

СТОЈАНОВИЋ

Ракетле што чешће. У међувремену бомбе на њихове објавнице.

(Погледа у требовање)

А како стоји први вод са муницијом. Ово је мало. Пођимо заједно. Живораде, док се вратим скувај кафу.

(Оде)

ЖИВОРАД

Разумем, Господине капетане.

ДРАГАН

(Кад оде Стојановић)

Како вам се допада код нас?

СТЕВАН

(После мале почивке)

Не могу да се отмам од једног мишљења а да вам не кажем: Ја сам вас људе из јуришних чета замишљао као нека чудовишта обрасла у браду, а ето, ви сте сви мила лица, срдачни и што је најинтересантније, углађени.

ДРАГАН

(Благо се насмеши)

Пошто ја поћу морам да се дижем, ви лезите уза зид. Имате ли ствари?

СТЕВАН

Да, ту су.

ДРАГАН

Е онда добро.

СТЕВАН

(Приметити на узглављу књиџу)

Каква вам је то књиџа?

ДРАГАН

“Злочин и казна”.

СТЕВАН

Ви сте ђак?

ДРАГАН

Студент права.

СТЕВАН

Откуда ви овде?

ДРАГАН

Неко мора бити...

СТЕВАН

Знам... али јесу ли вас одредили... или сте сами дошли?

ДРАГАН

Колико нас год има овде, сви смо се добровољно јавили... Наравно, претходно смо били на курсу.

(Крајко ђушање)

СТЕВАН

(Да би нешто рекао)

Мрак се хвата?...

ДРАГАН

Да... имате ли покривач?

СТЕВАН

Ту је у стварима.

ДРАГАН

Е онда добро. Посилни ће разместити постељу.

Појава 10

Улази Стојановић.

СТОЈАНОВИЋ

Ето и мене. Живораде, је ли готова кафа?

ЖИВОРАД

Ево баш ври.

СТОЈАНОВИЋ

Јесте ли видели! Док позадина лупа главу решавајући тактичке задатке дотле се сва та њихова питања своде овде у првој линији, на два наређења и једно разумем.

(Живорад доноси кафу и две шољице)

ДРАГАН

Донеси шољицу потпоручника Драгомира.

СТОЈАНОВИЋ

(Пошио Живорад донесе шољицу)

У њему смо изгубили доброг друга. Али умро је лаком смрћу, стојао је изнад рова.

(Драгану)

Знате ли, контролисао сам после. Привукао сам се до жице и посматрао наш ров... Тачно... Види се... Ми смо најистакнутија тачка.

(Пуцањ мерзера. Стојановић продужио причање као да ништа није било. Драган ишао ипак миран. Стеван уздрхнуо)

... Они су са њихове објавнице видели лепо његову силуету према звезданом небу и узели на нишан. Ударило га посред срца. Пао је са рукама у џеповима од чакшира. Када су га војници после нашли учинило им се као да спава.

(Насуо је кафе)

Изволте господо, служите се.

(Стевану дрхће руке, једва прихватио шољу)

Вама је зло?

СТЕВАН

Да... последица маларије, тек што сам се вратио из болнице.

СТОЈАНОВИЋ

Треба да се пазите.

СТЕВАН

(Са лаким осмехом)

Обећавам вам... Интересује ме господице капетане... Какви су вас разлози руководили да се добровољно пријавите за командира јуришне чете.

СТОЈАНОВИЋ

(Погледа га изненађено. Заћим после мале паузе)

Посматрао сам своје војнике па сам исто питање постављао и самом себи ... Ви свакако знате да су сви војници јуришне чете нежењени и добровољци. Међутим, има доста и таквих за којима нема ко да засузи. Са некима сам чак и разговарао. Видите, сви се они могу поделити у три групе. Прво: једни сматрају рат као животно опредељење... Сељак, на пример, оре, сеје њиву, гази блато, наиђе град и цео усев му потуче. Али он не ропће. Тако је ваљда морало бити.

ДРАГАН

А и шта би могао друго да ради.

СТЕВАН

Наравно, из једне се коже у другу не може. Тако је ваљда опредељено.

СТОЈАНОВИЋ

И тако ја мислим. Пред тим неразјашњеним проблемом он се мири и вели: Судбина.

ДРАГАН

То су фаталисте.

СТОЈАНОВИЋ

Јест. Рат је дакле, њихово животно опредељење а смрти нема без суђена дана.

СТЕВАН

Заиста човек би скоро могао у то да поверује.

СТОЈАНОВИЋ

Кад се сетим у каквим сам тешким ситуацијама све био па изашао читав, човек то не може да објасни другим начином.

ДРАГАН

Ја у то не верујем. То је само пуки случај...

СТОЈАНОВИЋ

Случај? Може бити... али испричаћу вам један догађај па онда сами пресудите да ли је то био само пуки случај... Приликом одступања – тамо још код Смедерева – кренемо на јуриш. Дочека нас немачки митраљез. Војници су падали као снопље... Кад дође ред на мене он прекиде. Опда један скок, и настави даље. Обазрем се око мене сви мртви. Нагнем да бежим, он поче да гађа мене, куршуми су прштали около а ја се дочепих рова жив и здрав. Е, је ли то случај?

ДРАГАН

Знам, али ако ви сматрате да вам није суђено да погинете данас, онда молим вас, изиђите на ров испред њихових објавница.

СТОЈАНОВИЋ

Е, није него... Човек тада излази изван оквира онога што му је опредељено. Чак и наш народ каже: "не играј се судбином". Човек здраве памети неће тако нешто да уради.

СТЕВАН

Другим речима: "иди мудро, не погини лудо".

СТОЈАНОВИЋ

Тако је. Друго: Има прилично велики број војника, који рат сматрају за своју дужност. А дужност је велики етички феномен којом је прожет велики део нашег народа. Они извршују самосвесно и савесно примљепу обавезу, да бране своју заједницу, своју отаџбину. Ваи тога, они не желе да се туку ни с ким. Код многих овај појам није јасно изражен. Они магловито предосећају да тако треба да буде. Такви су обично најинтелигентнији. Има их који се свесно жртвују. Такав је овај наш Драган.

ДРАГАН

(Насмеши се)

Хвала на комплименту...

СТЕВАН

Шта је било с њим?

СТОЈАНОВИЋ

Изложићу вам његов случај. Дошло је наређење да се упути у Француску где треба да заврши школу. И ја сам хтео пре два дана да га разрешим. Ни да чује... Каже: "Чекајте да извршим јуриш на овај мерзер."

ДРАГАН

Допустите, Господине капетане... Наредба је пала у незгодно време ... Већ четири дана припремамо војнике за тај јуриш и сад уочи самога напада ја треба да се повучем у позадину.

СТОЈАНОВИЋ

Ама, путујте ви само!

ДРАГАН

У данашњем времену наша је прва дужност...

СТОЈАНОВИЋ

(Стевану)

Јесте ли чули?

СТЕВАН

Не знам шта да кажем... Ви сте за мене нов свет.

СТОЈАНОВИЋ

(Као да одговара самом себи)

Да... да...

(Тајан. Чује се врло удаљена ѓрмљавина ѿојова. Живорад у једном узлу чистији ѿушку и ѿесак. Сви ѓа и нехојице ѿсмајрају. Али види се, сваки је са својим мислима)

СТЕВАН

(Да би ѿрекинуо љућанње)

Не рекосте ништа о трећој групи?

СТОЈАНОВИЋ

(Прене се)

Ах, јест! У трећу групу долазе они за које би се могло рећи да су авантуристе. Ако је војник он мисли да ће са овога места најлакше доћи до пљачке. А ако је официр за њега постоји само фронт и вариете: средину не подносе. Са положаја одлазе право у Солун, где се не трезне по неколико дана. Направе тамо масу скандала и враћају се у своје земуннице, као да је ту њихова права и једина кућа. Као кад весели људи промене локацију.

ДРАГАН

Да, али они за време мира не успевају.

СТОЈАНОВИЋ

Још горе! Изгубе се... у нормалним приликама за њих нема хлеба... сем за време неких метежа... У таквим случајевима они се постављају на чело... Они су ти који воде али им у последњем тренутку преузимају вођство други.

СТЕВАН

Добро Господине капетане, ви распоредите добровољце. А шта мислите за остале трупе?

СТОЈАНОВИЋ

Постоје исте трупе и тамо, само са додатком две нове. Прва...

ДРАГАН

Односно четврта.

СТОЈАНОВИЋ

Да, четврту групу чине они који... немају куд. Хоће, неће, мора ...Врше свој посао свесно, јер иначе биће кажњени. Дисциплина, параграфи, преки суд, смртна казна, пуцају да не буду убијени. Они сањаре о својој кући и чезну за животом. Сматрају за највећу добит ако их лепо ране, па се тако дочекају позадине... А кад им истекне боловање, забашуре у-пут дан два...

ДРАГАН

Али, ипак стижу најзад пред жицу.

СТЕВАН

Број таквих је сигурно највећи.

СТОЈАНОВИЋ

Разуме се. Волео бих да видим тога коме је мило да погине. Али тек било овако или онако, посао се врши.

СТЕВАН

А шта мислите о петој?

СТОЈАНОВИЋ

А... они су цвећке позадине. Забушанти. Срећом те њихов број није велики. Ни онима из четврте групе рат није толико мио. Али је у њима развијена савест, и у души својој носе светињу домаћег огњишта... Међутим у забушантску групу долазе они способни који сада маневрују по Француској, Италији, Швајцарској. Њима ништа није свето. Ни окупирана отаџбина ни поробљена породица. Они немају ни части, ни поноса, ни савести.

ДРАГАН

Али они ће у мирној земљи водити прву реч.

СТЕВАН

То мени г. капетане изгледа овако: У рату прво наступа пешадија... За њом артиљерија... Онда штабови... Онда штабови дивизије, армије, Врховне команде... Најзад, иду лиферанти и забушанти. Када се закључи мир, падне команда: на лево круг! и они који су на крају били први, а ви пешаци ако сте још у животу, остајете последњи.

СТОЈАНОВИЋ

(Устџајући)

Нажалост, тако је! Господо, можемо на посао, Драгане, вечерас треба непрекидно бацати бомбе, да не би везивали звона.

(Стевану)

Ви вечерас немате никаква нарочита посла, сем ако хоћете да видите како изгледа кад се бацају бомбе.

СТЕВАН

Врло радо. Ви ме тако љубазно нудите, као да ћу гледати неку претставу.

СТОЈАНОВИЋ

Ако нећете ништа вас не обавезује.

(Драгану)

Јесу ли људи направили платнене ципеле?

ДРАГАН

Јесу.

СТОЈАНОВИЋ

Добро. Ви ћете први поћи са још четворицом. А после нека се остали ређају преко целе ноћи.

ДРАГАН

Разумем.

СТОЈАНОВИЋ

Ноћас треба по сваку цену уништити њихове објавнице, због сутрашњег напада.

ДРАГАН

Добро.

СТОЈАНОВИЋ

Ја сад идем да видим шта се горе ради... А ви се спремите.

ДРАГАН

Добро.

СТОЈАНОВИЋ

И... чувајте се!

ДРАГАН

(Са осмехом)

Наравно.

(Одлази Стојановић)

(Кад ошвори враћа од земунице у шом шренуику баи блесну свейлоси, млечно бела свейлоси, да се шмо најољу могао сагледаши сваки камичак – зашикекеша мишраљез... шочело је. Шиојановић зашвори враћа за собом и оде)

СТЕВАН

(Као одговарајући самом себи)

Кратка наредба за смрт.

(Горе се чује јача шушчана и мишраљеска ваира)

ДРАГАН

Концерат почиње.

СТЕВАН

Имам утисак, као да су се неке адске силе, пламене искежене, убиствене и страшне поставиле горе, спремне да зарију отровне канџе... Напољу је ноћ... а командир вели: “изволте да видите! Грозно је погинути у овако страшној ноћи”.

ДРАГАН

Ни њима није лако.

СТЕВАН

То знам.

(Изнанадно)

Слушајте, Господине Спасићу, хоћете ли ми допустити да вам нешто кажем. Зашто не идете у Француску?

ДРАГАН

(Збуњен)

Не разумем...

СТЕВАН

Не љутите се. То вам кажем, јер сте ми постали симпатични још првога тренутка кад сам вас видео... Али зашто да и не одете кад вам се пружа могућност? Мислите ли да ће Вас због тога неко осудити. Или да ћете због тога изгубити од свога карактера. Не. Не ратује се данас само са пушком у руци... Отаџбини су потребни такви људи и на другим местима.

ДРАГАН

Хвала вам... Али за сада бар не могу да напустим своје војнике... Навикли су на мене... Доцније можда.

СТЕВАН

О Боже мој. Навићиће се они и на другог кога... Не морате ви бити ту.

ДРАГАН

Нећу да им убијем веру. Ако сад одем то ће ми личити на издају.

СТЕВАН

(Беспомоћно слегне раменима)

Појава 11

Улази Милосав.

МИЛОСАВ

Господине, наредниче, ми смо спремни.

ДРАГАН

Где су остали?

МИЛОСАВ

Чекају у заклону.

ДРАГАН

Добро. Ево и мене... Па, Милосаве, хоћемо ли сутра да се разрачунамо са тим мерзером? Ево, дошао је и господин артиљеријски потпоручник да нас помогне.

МИЛОСАВ

(Стевану)

Вала, господине, потпоручниче досади ми кљуцање по цео дан. Једва чекам... А ви, господине наредниче, нисте заборавили?

ДРАГАН

Шта то?

МИЛОСАВ

Ја спадам у вашу петину.

ДРАГАН

Наравно, са мном ћеш.

(Стевану очима као да би хтео да каже: "ејо видиће и сами", онда Милосаву)

Сад ћу ја.

(Оде до месџа где су бомбе и почне њажљиво да их њрикојчава)

СТЕВАН

(Милосаву)

Пушиш ли?

МИЛОСАВ

Пушим, господине потпоручниче.

СТЕВАН

Онда запали једну док се спреми наредник. А откуда ти у бомбашима?

МИЛОСАВ

Па ја ка велим брже ћемо одавде својим кућама.

СТЕВАН

Је си ли се већ зажелео?

МИЛОСАВ

Ех,... Кад по први пут закорачисмо на нашу земљу љубио сам је од радости... Мислио сам сад ил' никад. Ал' ето, већ две године ни да макнемо одавде.

СТЕВАН

Не дају се ни Бугари.

МИЛОСАВ

Што јест', јест' држе се добро. Ал' ноћас ова објавница има да је нема.

Појава 12

Уи́рчи један војник.

ВОЈНИК

Је ли ту наредник?

ДРАГАН

Да, ево ме!

ВОЈНИК

Рекао командир да се пође.

ДРАГАН

Добро. Идеш ли и ти?

ВОЈНИК

Не, ја бацам ракетле.

ДРАГАН

Онда пази! Чим чујете наше бомбе, бацајте ракетлу, пушко-
митраљез нека добро пази. Ајд'мо

(Стивану)

Ако вас интересује како бацамо бомбе?...

СТЕВАН

(Усиљено прибрано)

О разуме се...

Журно одлазе сви...

*На сцени остаје само посиљни Живорад. Кад ови оду после
мале паузе, приђе Стивановом ранцу, одвије ћебе, којим је
ранац обавијен и пребаци преко креветца поред Драгановог
ћебеша. На пољу је изненадно настао мир.*

Појава 13

*Улази Стиван и не гледајући на Живорада више се скљока на
кревети него што седне.*

СТЕВАН

Кинина!

(Покаже руком на своје ствари)

ЖИВОРАД

(Збуњен Стивановим изгледом)

Немамо!

СТЕВАН

Ту у стварима у кутији.

ЖИВОРАД

*(Нађе у сиварима кувину, онда оћрчи, налије чашу воде и
ћринесе му је са кинином)*

Вама је мало господине поручниче?

СТЕВАН

(Узимајући воду и кинин)

Ништа... грозница...

ЖИВОРАД

Шта је горе? Још их нема.

СТЕВАН

Сад ће...

(Враћа Живораду чашу)

Појава 14

Враћа се Драган, на њему нема више ниједне бомбе.

ДРАГАН

Свршено је. Објавница је збрисана. Јесте ли видели све?

СТЕВАН

Све. Стратегија је довела масе људи на пушчани домет, закон каже: ако одступиш бићеш убијен; а тактика вели: уби ти њега да не будеш убијен.

ДРАГАН

Јадни људи... нису имали кад ни да се изненаде.

СТЕВАН

Зашто не пустише оног рањеног да се спасе? Сви ми имамо мајке, сви стрепимо од смрти, волимо живот, па ипак... убише човека.

ДРАГАН

(Посмајира ља)
Разумем Вас...

СТЕВАН

Посматрао сам кроз отвор пушкарнице како се тај рањени војник с тешком муком вукао ка својим рововима... а каплар који беше до мене опази га и припуца... онај само приклони главу... као цвет... и као да се ништа није десило каплар поче да завија цигарету.

ДРАГАН

... Артиљерци се тешко привикавају на овај живот међу пешацима.

СТЕВАН

(Блудећим погледом)
Убише човека!

ТРЕЋИ ЧИН

Подељена позорница. Мањи, десни део, ров. Већи, земунџа. То је она истиа земунџа из другога чина само што се сада види и један део рова, који иде у дубину.. Саобраћајнице. Кад пресјане попреба за ровом, онда позорница може да се рошира и сцена је тада као у другом чину. У овом часу на позорници је мрак, нарочито у земунџи. Иначе у рову се виде силуете два до три војника поред отпора на пушкарници. Мојре. Поред првог војника у првом плану седи у рову Живорад – пуши; шапћући разговарају. Због мрака им се добро не виде, само њуним сјајем светли жар од цигарете.

ВОЈНИК

Зашто су овде наместили телефон?

ЖИВОРАД

Одавде ће артиљерац командовати ватром за време напада. Вала, вечерас ћемо им смрсити конце.

ВОЈНИК

Је л' за вечерас одређено? Ја чух као да је одложено за сутра.

ЖИВОРАД

Јок, јок, за вечерас је. Знам сигурно... Море... чим је командир наредио да се спава са све шлем знам колико је сати.

ВОЈНИК

(После крајњког размишљања)
Па сад, шта буде...

Појава 2

Из дубине рова појави се Драган и ујуби се земуници.

ДРАГАН

(Војнику за њушкарницом)
Шта осматраш?

ВОЈНИК

(Хиљро окрене главу да ујозна личност и брзо се повраћу напураг)
Пазим да не избацују земљу.

ДРАГАН

(Појубише га по рамену)
Пази, добро! Не дај им да зину!
(Примеју Живорада)
А ко је то поред тебе?

ЖИВОРАД

Ја сам господине.

ДРАГАН

А ти си, Живораде? Шта је, мало на чист ваздух?

ЖИВОРАД

Јест, у земуници доле, врућина.

ДРАГАН

Е па, добро.

(Оде у земуницу)

(Драган је ушао у земуницу и кад дође до половине сцено-ница Стеван који лежи у кревету, како зачује Драганове кораке, закашље се да би му сјавио до знања да има неког)

ДРАГАН

А ви сте ту?

(Силазећи)

Зашто у мраку?

СТЕВАН

Не знам где се налази светиљка.

ДРАГАН

Ево, сад ћу ја...

(Оде до једног угла, подигне фењер са земље и на столу га запали. Пошито запали:)

А ви сте данас слатко спавали. Ништа вам није сметала пучњава.

СТЕВАН

(Седајући на кревет)

Био сам уморан. Ноћас нисам ока склопио.

(Тихо се насмеје)

Сад ми је јасно зашто је онај каплар приликом једног јуриша заспао!

ДРАГАН

Како то?

СТЕВАН

Причао ми је један пешадијски официр за једног свог каплара... При прелазу Црне Реке у најжешћој борби, за време док их је непријатељ тукао са свих страна, он успео да заспи...

ДРАГАН

(Насмеши се)

То је скоро невероватно... али ипак разумљиво. Догоди се тако понекад да од превеликог умора и душа задрема.

СТЕВАН

Тако и ја мислим. Иначе не знам како друкчије да протумачим ту могућност.

ЖИВОРАД

Идем мало доле у земуницу. Можда ћу требати нареднику. А знаш, радо бих овако целу ноћ... наравно кад се не би пуцало...

ВОЈНИК

Ех, ваљда ће и то једном престати.

ЖИВОРАД

Кад ли ће... Ех...

(Одмахне руком и оде у земуницу)

(Роџиација. Од сада ња до њед крај чина њресџаје њоџреба за ровом)

СТЕВАН

Како би било да и ви мало прилегнете... Па ви, човече, од синоћ нисте тренули.

ДРАГАН

(Блаџо)

Нека. Има кад. Одморићу се доцније. Имам још неке ствари да посвршавам пре него што...

СТЕВАН

Баш због тога треба да се одморите... Синоћ сте, прича ми каплар, бацили око сто двадесет бомби?

ДРАГАН

(Самозадовољно)

Да.

СТЕВАН

Па и данас сте имали посла.

ДРАГАН

Прилично. Али шта ћете... Не ствара се царство “све лежећи на свилену душеку” и резолуцијама опих који нас иза девет мора и девет гора бодре да истрајемо до краја.

(Са ироничним осмејком)

Бодре нас! Е па лепо... Истрајаћемо, докусурићемо и ово мало преосталог живота, једне на смрт осуђене генерације... Просуђемо и овај остатак мозгова по врелом македонском камену – и крај.

СТЕВАН

Ви сте вечерас необично расположени.

ДРАГАН

Како не бих. Ја сам на крају задатка. Још ова једна ноћ и онда... Француска... студије... почећу онде где сам стао 1914. године. Шта мислите хоће ли ми бити потребан компас да се снађем у новом животу?

СТЕВАН

Не верујем. Брзо ћете се снаћи. Један потпоручник из моје батерије, који се јуче вратио са боловања из Француске прича, да је у првом хотелу заборавио и да постоји рат.

ДРАГАН

Ја говорим о идеалима... И интересује ме, да ли ћу их још затећи у животу или ћу морати да их са лупом истражујем? Сећате ли се, како смо некада били освојени идејама о слободи народа, о националној мисији Србије? Били смо понесени дечачким идеализмом, пуни срца, пуни маште, пуни идеала за браћу, за другове, отаџбину, човечанство...

СТЕВАН

То је прошлост... Много времена протекло је од онога дана, када нас је живот извукао из наше студентске собе и као нека центрифуга разбацао по беломе свету...

(Уздахне)

... Настао је понор. У овом вратоглавом иаступу многи наши другови погубили су животе, или су постали руине чије су патње толико снажне, да се не сећају више прошлости. А нама који смо преживели, на срећу, или можда несрећу, помисао на прошле дане спасава душу...

ДРАГАН

Заиста... Када је објављена мобилизација одазвала се једна генерација пуна полета и снаге... веровало се у брзи повољан успех рата... Сећам се као данас да је било... Опраштам се од родитеља... Мајка несметано плаче а отац јуначки савлађује свој бол и нервозно добује прстима по столу... Само сестра не може никако да схвати о чему се ради,

(Насмеши се)

њу је више занимало како ми стоји униформа.

СТЕВАН

Па да... Рат је за њих занимљив са декоративне стране.

ДРАГАН

(И нечујућу у њравом смислу Сїеванову ѡримедбу)

Да...

(Продужује своје сећање)

А када је требало да пођем, мати ми паде око врата. Осећао сам како дрхти и све ме јаче стеже. “Сине, молићу се Богу за тебе”... Заплака се и сестра, ваљда што је видела од мајке. Отац је гризао усну и са муком се савлађивао. Хтео би да се насмеје, али ја врло добро видим како му јабучица поиграва
(Заборавивши за час на Сїевана)

Још тренут и он ће подлећи... Али одједном он се усправља и ја тада зачујем неки мени непознат, други глас: “Сине, Отацбина те зове. Врши свој задатак...” Тада је и мајка заћутала ... И две бистре сузе као да се следише на њеним образима. После неколико тренутака упадох у загрљен талас омладине која је викала из свег гласа: “Доле Швабе, доле”...

(Прене се)

Али зашто ми све то пада сада на памет, када ја иначе о томе не мислим...

(Са лаким осмехом)

Још ћете помислити да сам се разнежио ...

(Живораду)

Донеси ми, молим те, руксаг!

ЖИВОРАД

Одмах!

(Изврши)

СТЕВАН

(Да би ѡроменио разђовор)

А данас на објавници за време реглажног гађања умало не изгинусмо ... Три зрна експлодираше поред саме објавнице... Још ми се командир љути: “Осматрајте, шта чекате”. “Ви тамо као да спавате”. Помислите засипају пас шпрапнелима и

још се изненађују што не осматрам... Доцније сам сазнао да су се на осматрачницу накачили и они из дивизије и с нестрпљењем очекивали почетак. Као да ја овамо берем цвеће.

ДРАГАН

(Преишурајући по рукама, који је Живорад у шоку Стевановог говора донео)

Е па, за њих је то разонода. Уосталом, зашто се ви секирате? Ми, који гинемо, не узбуђијемо се толико као они из позадине.

(Живораду)

Живораде, ја сам овде у прегради имао неку хартију за писање.

ЖИВОРАД

Ја не знам... да нисте случајно потрошили?

ДРАГАН

(Нашавши)

А ево!

(Стевану)

Хтео бих да напишем једно писмо... Ви ћете ме извинити.

СТЕВАН

О молим... наравно... Располажите својим временом
(Драган извади хартију, положи на сто, и седне за њом из брлузе извади једно веће изгужвано писмо и почне да га чита. На лицу му се укаже осмех. Враћа писмо у њу. Онда узме оловку и почне журно да пише. За време тог мимичке радње Стеван је поново прилегао на кревет и налакћен радознано посматрао Драгана. – после паузе)

Пацови! Када људи уђу онда долазе на ред пацови...

(Тишина. Стеван се наједном прене и погледа на сај)

Пола десет!

ДРАГАН

(Не дижући љаву)

Зар већ?

(Махијално почне журијти са писањем)

СТЕВАН

Време је да дођем у везу са батеријама.

(Живораду)

Јесу ли телефонисти изнели телефон?

ЖИВОРАД

Јесу господине потпоручнике, ено га горе.

(Стеван оде без речи)

ДРАГАН

(Не прекидајући писање после паузе)

Кад се односи пошта?

ЖИВОРАД

Сутра, господине нареднице.

ДРАГАН

(Као горе)

Спремићеш после све моје ствари... и књиге... хоћу да спакујем.

ЖИВОРАД

Разумем!

(Дође до столице узме рукаџ и положи на кревету)

ДРАГАН

Ту у прегради, има дувана... Узми колико ти треба.

ЖИВОРАД

(Одбијајући)

Хвала, господин наредниче. Јуче сте ми дали... Шта ће остати вама?

ДРАГАН

Свеједно... Узми...

ЖИВОРАД

Разумем.

Појава 3

Враћа се Стиван.

СТЕВАН

(Улазећи)

Готово је... у батерији су нестрпљиви... Питају ме докле мислим овако да их гњавим...

(Драган му не одговара, Стиван више за себе)

Могу да појмим како су ме псовали што сам их без потребе узнемирио ... Као да их гледам... Уморни војници седе поред топова и дремају. Командир је у земуници поред телефона и пије кафу. Љут је, вероватно, што су га пробудили и замишља како он ноћас обавља неко херојско дело.

(Драган и даље као да га не чује, Стиван приђе Живораду)

А шта ти то радиш?

ЖИВОРАД

Наредио господин наредник да прикупим ствари.

(Стиван за моменат задржи поглед на ономе што Живорад ради, онда припали цигарету и прошета једанпут земуницом. У њом ступи калетан Стојановић)

Појава 4

Улази Стојановић.

СТОЈАНОВИЋ

(Лица озбиљна, али глас му је некако бла̄)

Добро вече!

ДРАГАН И СТЕВАН

(Једновремено га ош̄иоздраве)

Добро вече, Господине капетане!

СТОЈАНОВИЋ

Јесте ли се одморили?

СТЕВАН

Ја јесам, али Драган није тренуо.

СТОЈАНОВИЋ

(Драгану)

Погрешили сте. Требало је мало да прилегнете.

(Погледа на сто)

Пишете писмо?

ДРАГАН

Да, господине капетане!

СТОЈАНОВИЋ

Онда нећу да вам сметам. Продужите! Само, молим вас још ово... јесте ли извршили поделу људи и показали места?

ДРАГАН

Јесам, господине капетане. °

СТОЈАНОВИЋ

А пробу провлачења?

ДРАГАН

И то. Проба је успела.

СТОЈАНОВИЋ

Лепо. А где су они сад?

ДРАГАН

У лагуму. Наредио сам да се склоне сви који ноћас учествују у нападу, како од њих не би неко настрадао.

СТОЈАНОВИЋ

То сте добро учинили.

ДРАГАН

По вашем наређењу рекао сам им да се напад одлаже за сутра. Дозволио сам им да спавају.

СТОЈАНОВИЋ

(Говорећи више Стивану)

То је добро за војнике. Напад ће бити око једанаест... И зашто би они сатима дремали... За то време не радећи ништа мисле о свачему. Не спавају, мучи их стање ишчекивања и, кад их поведемо они уморни. *(Драгану)*

Нека спавају до пола једанаест, а тада ћемо их пробудити.

ДРАГАН

Разумем.

СТОЈАНОВИЋ

(Погледа на саи)

Девет и педесет.

(Стивану)

Време би било да ступите у везу са батеријама.

СТЕВАН

Већ сам ступио... Нестрпљиви су... Хтели би да знају тачно време напада.

СТОЈАНОВИЋ

Позовите их опет. Хоћу да још отсад телефонска веза буде отворена а топови напуњени... На Ваш позив, нишанције имају само да окину.

СТЕВАН

Разумем
(Пође)

СТОЈАНОВИЋ

Чекајте, поћи ћу и ја. Драгане, командант пука телефонирао је да ће нас обићи пре напада.

ДРАГАН

Разумем господне капетане!
(*Стојановић и Стеван одлазе. Драган седне да заврши писмо, очима га прелиста, заћим исћине адресу на коверћу, залећи га и усћајући сћави писмо у џећ од блузе. Живораду*)
Живораде, додај ми убрус и сапун... Хоћу да се окупам...

ЖИВОРАД

(У чуду)
Да се окупате, сад?

ДРАГАН

(*Смешећи се*)
Што те то чуди? Човек мора у свакој прилици да буде чист.

ЖИВОРАД

Знам... али мислим... боље је кад се вратите.
(*Даје му убрус и сапун*)

ДРАГАН

(Узимајући)

Ако ме затражи командир, реци, да ћу се зачас вратити.

ЖИВОРАД

Разумем.

(Врати се код креветџа)

(Пауза. Из рова се зачује њриџушен смех. Живорад махинално окрене џлаву на џу сџрану – у џоде сџује на џозорницу џласно смејући се Рајко и Косџа “Турчин”. Прво иде Рајко, за њим Косџа)

Појава 5

КОСТА

Чекајте, чекајте, “грофе”! Чекајте, да ја вама мало пробам глас... Ви сте митраљезац?

РАЈКО

(Силазећи)

Тако “рекућ”, “бароне”.

КОСТА

Молим... “грофе”, колико вам митраљез пуца у једној минути?

РАЈКО

Ја кажем триста. А ако ваше господство, бароне, не верује, онда нека броји.

КОСТА

Усвајам разлоге уважеиог “грофа”. У том смислу, нека ми господин “гроф” одговори: кад митраљез пали у једној минути три стотине метака онда колико времена треба дотичноме митраљезу да испали милијарду метака?

РАЈКО

(Намршћени се као да размишља, обухватио шаком образе и поочне повлачићу ирсћима низ браду)

Ја мислим... четири дана и четири ноћи.

КОСТА

(Слајко се насмеје)

Ха, ха, ха! Драги мој... девет пуних месеци

(Рајко га погледа у недоумици)

Да, да... Цело сам јутро то рачунао

(Живораду који је сћиао мало по сћирани кад су они наишли)

Посилни, послужи овог господина кафом!

(Покаже ирсћом на себе)

РАЈКО

(Мало збуњено)

Е, изради ме на брзину... То ти је оно: докон поп и јариће крсти... Него шта је ово?

(Живораду)

Где су домаћини?

ЖИВОРАД

Одоше, сад...

КОСТА

(Вадећи флашу коњака из џепа)

Добро, добро, послужићемо се ми и сами...

(Пружа флашу Рајку!)

РАЈКО

Прво ви, бароне, у доброј је руци!

(Косћиа најтегне флашу. У поом наилазе Сћојановић и Сћеван)

Појава 6

Стојановић, Стеван.

СТОЈАНОВИЋ

(Узледавши их насмеја се)

О' тичице моје небеске! Ту сте већ... Добро вече!

КОСТА

Поручили сте нам да дођемо...

(Поздрављају се)

СТОЈАНОВИЋ

Командант пука телефонирао је да ће нас обићи пре напада, на би желео и вас да види...

РАЈКО

У реду ствар... Он је легалан... На Језу је као и ми... Оно... има и другачијих, али њима само Коста излази на рапорт.

КОСТА

Е... грофе, рекли смо да о томе нећемо говорити!...

РАЈКО

Извини... случајно ми је пало на памет.

СТОЈАНОВИЋ

(Зинтересован)

Шта је било?

КОСТА

Па... овај...

(Рајко, значајно се смеши)

Па да... јест... боље је да ја сам испричам, него да од другог чујете... Пре неки дан упаде нам у ров једна Енглескиња...

СТОЈАНОВИЋ

Енглескиња!

КОСТА

Јест... седим ја у земуници, кад утрча мој нишанџија: "Господине поручниче, ево га један пуковник"... Набијем шлем и излетим. Код тога угледам једног ђенералштабног пуковника, а поред њега једну женску... Хтедох да се претурим...

СТЕВАН

Због пуковника?

КОСТА

Не, већ због женске... Замислите: женска! Нешто ми се смути у глави и ја труп! пред њу: "Господине пуковниче, стање је ратно".

(Сви се зробојом насмеју)

СТОЈАНОВИЋ

Еј, несрећни Коста, докле ћеш да петљаш са тим женама.

КОСТА

(Увек сиреман на одговор)

Господине капетане, док мој рововац имадне муниције!

(Смех)

СТОЈАНОВИЋ

(Тражи очима око себе)

Али...

(Живораду)

Где је наредник?

ЖИВОРАД

Отишао да се окупа, господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

Аха!

КОСТА

(Стевану који се још смеје)

Скршимо младост по овим планинама, па то ти је... слушај, у будућем рату, при Врховној команди мора постојати одељење за набавку женских.

(Стеван се насмеши)

Појава 7

Враћа се Драган умивен и освежен са убрусом преко рамена, право се ујући своје кревету. Стеван огазивши Драгана, приђе му.

СТЕВАН

Шта, ви се купали?

ДРАГАН

(Доста озбиљно)

Знате како је. Могу ме ранити, па не бих желео да одем прљав у болницу.

СТЕВАН

Не треба чинити такве претпоставке.

ДРАГАН

(Како је почео да прибира ствари, узме једну књигу)

Шопенхауер “Метафизика љубави”... Ту скоро поново сам је читао.

СТЕВАН

А... зашто пакујете ствари?

ДРАГАН

(Избеђавајући одговор)

Противу овог човека смо некада много негодовали...

СТЕВАН

(Осећивши да није до разговора одговори му, њек да нешто каже)

Да... заиста.

СТОЈАНОВИЋ

(Продужава неки зајочеш разговор)

Наравно... и Французима и Енглезима је много лакше!... Они с времена на време оду својим кућама на отсуство...Али ми остајемо ту, без смене... ни куће ни кућишта... људи су већ жељни домаћег огњишта и породичне нежности.

КОСТА

Већ две године ријемо као кртице у месту. У овом сплету од ровова, саобраћајница, траверза, лагума, лично само на примитивне људе из преисторијског доба.

РАЈКО

Грофе, признаћеш, ми се ипак сналазимо.

КОСТА

То је парочита способност, бароне... таленат!

СТОЈАНОВИЋ

(Продужава своју мисао)

Међутим ништа није опасније од дуге рововске војне... Људи су већ преморени од несносног ишчекивања. Сад је април осамнаесте. Руси закључили мир. Немци у Румунији и сатерали Румуне уз Црно море...

СТЕВАН

Па да... Румунија ступила у рат кад смо ми изгубили земљу, и разуме се, пропала.

КОСТА

Море, мани... налетела као будала на барутану.

СТОЈАНОВИЋ

Централне силе шире се сада од Балтика до Палестине. На Француском фронту се забарикадирали, као ово ми овде, па нити тамо нити овамо. Читам данас у новинама изјаву неког из позадине: "Са нама су Американци. Ми смо у стању да водимо рат још три године". Ха!

ДРАГАН

(Иронично добацн)

С киме? Ми се лагано топимо, а попуне ни са које стране. Све што је прешло Албаиске планине и могло да носи пушку, сатерано је у први борбени ред.

КОСТА

Чекај, брате! Они можда сматрају људе као перпетум мобиле...

СТОЈАНОВИЋ

А чујем како су се пре неки дан састале наше и бугарске објавнице, измењали хлебове, дуван и напричали се као браћа. Шта мисле они?

СТЕВАН

Наравно, седе три године једни према другима, без смене и без одмора и размишљају.

КОСТА

То ти је оно: услед дугог ратовања, човек и заборави зашто је пошао у рат.

(Сви се насмеју)

СТОЈАНОВИЋ

(Озбиљно)

Ја вас, госнодо, уверавам, ако се остане овако у рововима још једну годину, доживећемо да ће једнога дана изићи изван ровова и наши и њихови и објавиће крај рату. Јер тада сугурно неће бити ни Драгана, ни тебе, Коста, ни Рајка да замећете кавгу по цео дан... па ни лудога учитеља Стојановића...

РАЈКО

О, што се тиче мога барона, он је савршен центлмен... Бугари му чак и име знају... Он на свакој гранати привеже дашчицу са натписом: "Поздрав од Косте"

(Косћи)

Је л' тако, бароне?

КОСТА

(Ликујући)

Киингири... мингири.

Појава 8

Ујирчи војник.

ВОЈНИК

Господине, капетане, командант!

(Сви се мало ѿрену. Ако је који од њих без шлема сѿави ља на љлаву. Сѿојановић чак оѿиѿа дуѿмад на својој блузи. Кад ѿуковник уђе, војник изиђе)

Појава 9

Улази пуковник без еполеја, у руци носи шийај.

СТОЈАНОВИЋ

(Пође му у сусрећ и рајорјира)

Господине пуковниче, стање ратно! Један погинуо и два рањена.

ПУКОВНИК

(Ојјоздрави ја)

Како се то десило?

СТОЈАНОВИЋ

Од експлозије мерзера у настрешници.

ПУКОВНИК

Опет тај мерзер... Добро... Хвала, капетане

(Пружи му руку)

Добро вече, господо.

СВИ

Добро вече, господине пуковниче!

ПУКОВНИК

(Ојјезући)

Па јесмо ли сви ту?

КОСТА

Сви, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

А, добро... дишао си... Је ли, Бога ти Коста, докле ћеш ти да горе правиш џумбус?

КОСТА

Док оне преко не умирим ко девојчице.

ПУКОВНИК

(Смешка се под брком)

А... а... добро... само, вечерас, да ми ниси писнуо, ни ти, ни овај твој “гроф”. Нарочито сам вас позвао да вам то кажем.

КОСТА

Разумем!

ПУКОВНИК

Управо, ви ћете почети да дејствујете тек после извршеног напада, и то ако се укаже потреба. Немојте да вас чујем раније.

КОСТА

Разумем!

ПУКОВНИК

Толико... А где је артиљерац?

СТЕВАН

Изволте, господине пуковниче!

ПУКОВНИК

Одакле сте данас вршили осматрање?

СТЕВАН

Са објавнице, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Добро је било. А сад?

СТЕВАН

Из рова, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Како би било да опет идете на објавницу? Јер: ви артиљерци имате често обичај да разманете по нама. За мене ће то бити гаранција кад вас ставим на најистакиутије место. Ако вам се што деси неће ми бити жао, јер сте настрадали од топова којима управљате.

СТЕВАН

Допустите, господине пуковниче, али... даљина се сада не цени од ока, већ помоћу прецизних даљинара...

ПУКОВНИК

Не дам ја марјаша за те справе. Откада ми онај ваш хаубичар удари у ров па ми које поби, које рани, једанаесторицу...

СТЕВАН

Тај случај ми је познат, господине пуковниче... али кривица није до командира батерије, већ...

ПУКОВНИК

(Разгорачи очи)

Шта? Нећете ваљда да ми доказујете да је командант дивизије био крив за тај случај... Онде где ја намислим, хоћу ту да гађате.

(Окрејте се од Сивевана)

СТЕВАН

Разумем.

ПУКОВНИК

(Узгледа Драгана)

Како се осећаш наредниче?

ДРАГАН

Врло добро, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Кад ћеш у Француску?

ДРАГАН

Сутра, ако допустите, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Наравно...наравно... Ти знаш, да си могао и раније.

ДРАГАН

Нисам могао пре овог напада, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Твоја воља.

(Стојановићу)

Сутра га разрешите дужности.

СТОЈАНОВИЋ

Разумем!

ПУКОВНИК

Толико. Иначе... све је спремно?

СТОЈАНОВИЋ

Све, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

Људи, одабрани?

СТОЈАНОВИЋ

Да, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

(Погледа на саи)

Пола једанаест. Могли бисте их позвати.

СТОЈАНОВИЋ

(Истио иако погледа на сати)

Да.

ПУКОВНИК

(Погледавши по свима)

Мислим да не треба ништа више да вам наглашавам. Ове ноћи мерзер мора да буде уништен...

(Наглашава)

По сваку цену!

СТОЈАНОВИЋ

Разумем, господине пуковниче.

ПУКОВНИК

(Обраћајући се искључиво Стојановићу и Дражану)

Од ваше храбрости и спретности ваших војника, зависи све... и...

(Хтео би да буде мало више човек, али како у овом иренуику нежности нема мести, рече крајко)

желим вам среће, капетане!

(Пружи му руку)

И теби, наредниче!

(Поздрави све и оде)

(После одласка пуковника иренуиак ћушања)

СТОЈАНОВИЋ

(Као самом себи)

“По сваку цену”.

КОСТА

(Иронично)

Кратко и јасно. А ако напад не успе, онда се само лаконски каже: “Експеримент није успео” Тридесет људи мртвих... маленкост.

РАЈКО

(Озбиљно)

Бароне, заборављаш на уљудност!

КОСТА

Извините господине капетане!

СТОЈАНОВИЋ

Ништа... ништа... то се тиче свих нас

*(Рајку и Косићу)*Сад идите, господо, на своја места! И као што је речено...
“Отворите ватру само у случају потребе...”*(Пружи му руку)**(Косића и Рајко рукују се с њим, поздрави, задрже један
ијеренићак свој поглед на каиџману и нареднику и онда пођу)*

КОСТА

(У иролазу Стевану озбиљно)

А ти, пази!

*(Оду)**(Сва ијројица зуре немо за Рајком и Косићом)*

СТОЈАНОВИЋ

(После паузе, крајико)

Наредниче, доведи војнике!

ДРАГАН

(Схваићи да је дошао одсудни час)

Све?

СТОЈАНОВИЋ

Не, само прву групу... Остали нека чекају у лагуму.

ДРАГАН

Разумем!
(Журно оде)

СТОЈАНОВИЋ

(После њаузе насмешивши се)

Ха! Добри су људи и Коста и Рајко, али распојасани до зла Бога... Командантова опрезност није била узалудна. Зна он своје “подајнике”. Зна он да њих двојица не могу никад да мирују... По ваздан нешто смишљају и праве изнеиађења непријатељу, тако, да ни ми немамо кад да се одморимо. И кад их човек упита “аман шта урадисте”? “Ништа –веле – приредили смо представу за цабе”.

СТЕВАН

Шта то раде?

СТОЈАНОВИЋ

Ех, шта? Ко ће да наброји њихове несташлуке! Једном су на пример организовали хор и у пола ноћи почели да певају... А они опет помисле да је песма пред офанзиву па распале... Други пут копали тунел, па им се приближили на тридесет метара... Али најлепше је било кад су једном приликом везали празну канту псу за реп...

СТЕВАН

(У чуду)
Како?

СТОЈАНОВИЋ

А, то је било да бог сачува!... Направили су читав план за једну умишљену офанзиву... Прво су отворили брзу ватру на непријатељске ровове, уз громогласно “ура” војника... онда су пустили пса са привезаном кантом испуњеном чаурама... Можете мислити шта је после било. Целе ноћи је трештало...

СТЕВАН

Прави јунаци, видео сам, увек воле шалу.

(Одједном, на десном њешачком крилу зачује се брза њучичана њаљба. Оба двојица њочну ослушкивајќи)

СТОЈАНОВИЋ

(Изненађено)

Шта је ово сад?

(Стеван га у њи њно њогледа)

ЖИВОРАД

(На изгледе равнодушан)

Закачили се нешто... Видели неког... Или копају земљу...

СТОЈАНОВИЋ

Хм! Шта ли они то намеравају?

(Стеван њаман заустѡи да одговори кад експлодира ѡрана ѡа мерзера ѡред самом земуницом. Одмах иза ѡога сруче се у земуницу војници и Драган)

Појава 10

Драган, војници.

ЈЕДАН ВОЈНИК

(Чисеће ѡи се од земље)

Ух, славу му, умало да ме затрпа!

ДРУГИ ВОЈНИК

Овај као да зна кад треба да опали!

(Засуши земљом уши су војници – вижљави, ситиснутих вилица и оштира погледа. Сипресајући са себе земљу ситану један уз друго. Онако збијени, њелима својим чинили су нейробојну масу из које су цаклиле свећле очи, њлеменије, дрске, смеле и одважне, које су сипремиле истиом циљу: да сможде ѡрошћивника, ѡа макар се за навек заклоише. Они су са шлемовима, са сипушћеним кајишевима око вратиа, са ојасачима и бомбама. Немо гледају у Сипојановића у очекивању да ѡроговори. Сипојановић их осмошри један шренушиак, ѡа онда се обраши Драгану)

СТОЈАНОВИЋ

Овде ми нешто мрачно... Или су године наишле, па попустио вид...

СТЕВАН

(Живораду)

Упали још један фењер.

(Живорад хишро изврши. Свећлоси се ѡјача)

СТОЈАНОВИЋ

Е... е... добро. Волим да гледам људе у очи кад им говорим

(Приђе војницима)

Јесу ли спремни?

ЈЕДАН ВОЈНИК

Сви.

(Сипојановић зашуща – ѡсмашра их. Горе ѡшћмула ѡаљба)

СТОЈАНОВИЋ

(После ѡаузе)

Другови, пре два сата рекао сам да се напад одлаже, а то сам учинио само зато: да два сата проведете на миру. Међутим, напад ћемо извршити ноћас. Хоћемо да се обрачунамо са тим невидљивим непријатељем. Да се погледамо очи у очи... да

видимо каква је то сила, што нас сатире из дана у дан... Данас нам опет уби једног, а двојицу рани... Сутра ће бити то исто. Па хоћемо ли чекати да нас све поубија на прагу наше земље? Ја кажем, не!... Ноћас има да решимо све. Ви сте се пријавили за прву групу... али иако смо добровољци ја вас не присиљавам... Ако неком није добро, нека се слободно пријави.
(Стојановић заћући у очекивању одговора. Војници стоје нећомични – као саливени)
 Реците слободно!

ДРУГИ ВОЈНИК

Господине капетане, Трајко је јутрос имао грозницу.

СТОЈАНОВИЋ

Ето тако, кажите.
(Приђе Трајку)
 Шта ти је било?

ТРАЈКО

(Омален, гојово дечак, њек му избиле науснице)
 Није ми ништа, господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

(Очински)
 Немој, немој, Трајко... Изостани ти вечерас. Изиђи. Имаћеш ти прилике и други пут.
(Трајко се не ћомакне с месца, већ само најући усне и љућући погледа преда се, као дете кога су казнили)
 Дакле?

ТРАЈКО

Ја вас молим, господине капетане... Није ми ништа.

СТОЈАНОВИЋ

Сад, ја те не приморавам, али те саветујем.

ТРАЈКО

Хоћу да идем и ја.

СТОЈАНОВИЋ

Добро, твоја воља.

(Трајко се овесели)

Да вам изложим сада начин нашега напада. Циљ нам је, да се неприметно довучемо до њихових ровова и да бомбама разнесемо њихове топове. Наш је план овај...

(Стојановић се замисли за час. Војници му праће сваки покрећ)

Успех нашега напада зависи од бугарских објавница. Ако нас осете и припуцају напад је пропао. По мраку склонићемо наше жичане препреке а њихове пресећи ... Тада ћете вас петорица улетети с ножевима у њихове објавнице ... Они обично ту држе два стражара, а њих треба заклати као пилиће ... Да не зину!

ЈЕДАН ВОЈНИК

Ноћас их је било тројица. Један је покушао да бежи и убијен је на пољани... а двојица су убијени у рову.

СТОЈАНОВИЋ

Откуда знаш?

ЈЕДАН ВОЈНИК

По кукњави.

ДРУГИ ВОЈНИК

Чуо сам и ја... Кукали су обојица у глас. Престали су тек онда када је Радомир сручио у ров две бомбе. Ја сам баш у тој смени био.

СТОЈАНОВИЋ

(Ошћиро, суђесћивно)

Добро... ви ћете отићи лево од наше објавнице једно педесет метара и ту ћете кроз њихове жице пресећи канал. Онда један напред, остали за њим. Од вас петорице има да се направи једна змија. Јесте ли већ извршили пробу?

ВОЈНИЦИ

Јесмо, господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

То је добро. Ко носи тај не проси, ко учи тај се не мучи. Је ли тако?

ВОЈНИЦИ

Тако је, господине капетане!

СТОЈАНОВИЋ

А кад се повучете, ви ћете мало заобићи, да им заиђете иза леђа. И онда као мачке у једном скоку. Главпо је, не смеју да зину.

(Војници гледају свођа командира и несвесно се йодају њеђовим суђесћивним йокрећима. Драђан је хладан и йрибран. Сћоји наслоњен на зид, руку завучених у цејове чакшира као да је овде реч о некој сћорћској уйакмици. Сћојановић се обраћу Драђану)

Сад долази оно главпо... Нас двадесеторица распоредићемо се у четири групе по петорица. На исти начин просећићемо канал...

ДРУГИ ВОЈНИК

(Прекидајући ѓа)

Можда би боље било да се направи пролаз на два места...

СТОЈАНОВИЋ

За наступање – тако је! Али приликом повлачења боље је да имамо на расположењу више канала. Ви знате како је кад се одступа. Најкраћим и иајбржим путем. Гомилања не сме да буде.

ДРАГАН

Ја бих предложио, господине капетане, да онај, који приликом повлачења испод жица буде последњи, да тај на излазу из канала остави неки бео предмет белу крпу, тако нешто, да би знали где је канал.

СТОЈАНОВИЋ

То је добро. Видите, тога се нисам сетио, а веома је важна ствар. Јер ко ће у мраку и у оној гужви да нађе тачно место прелаза... Зато се постарајте ви, Драгане.

ДРАГАН

Ми имамо овде широке беле завоје... Нека их последњи пушта кроз канал а на крају нека стави гужву.

СТОЈАНОВИЋ

Да... Али сад настаје оно што је најважније... Да не би са бомбама налетели један на другог, прикупићемо се код непријатељске објавнице. Одатле у развијеном стрелачком строју... трком, право на њихове ровове. Знак за паљење бомби даћу ја. Једна половина бациће бомбе лево од стене, а друга десно. Потом у неколико скокова, са ножевима, у њихове ровове.

*(Овде мускули на Стојановићевом лицу набрекну а очи за-
сијају)*

Али, не заборавите, наш крајњи циљ су они топови. Ко остане читав, нека заобиђе стену и сручи бомбе на топове. Јесте ли ме разумели?

ВОЈНИЦИ

(Одлучно)

Јесмо!

СТОЈАНОВИЋ

(Стевану, који је немо посматрао сцену)

Сад настаје Ваш посао. Могу они лако да нам најашу на врат. Са командирима батерија за све време, држаћете отворену везу. Чим осетите да се ми враћамо онда распалите што брже, што жешће, да им ватром запречите пут.

СТЕВАН

(Брижно)

Али како ћу ја у мраку знати да су се сви наши вратили?

СТОЈАНОВИЋ

(Слеже раменима)

То ни ми не можемо знати. Оставља се вашој увиђавности.

СТЕВАН

(Више за себе)

Хм!

(Затим пресипрашен да би све што могло да испадне наопако)

Господине капетане, ја заиста не знам... Све је то... најзад... свашта може да се догоди...

(Без многог размишљања)

Како би било да неко од њих баци црвену ракетлу?

(Стојановић га у чуду погледа, Драган се насмеши)

СТОЈАНОВИЋ

Таман! Онда би нас при светлости ракетле побили као зечева...

ДРАГАН

(Одмах)

А сем тога, тај који носи ракетлу може и да погине у бугарским рововима, шта онда?

СТОЈАНОВИЋ

(Разуме Стиванов сирах)

Не брините ви ништа. Кад осетите првога од наших да је
пришао жицама, знајте, да су около њега и остали...

(Војницима)

Више немам шта да вам кажем... Знате... ко се чува и Бог га
чува.

ДРАГАН

(Добаци)

Обућа!

СТОЈАНОВИЋ

(Погледа војницима у ноге)

А јест, свуците цокуле... Навуците платнену обућу... Вечерас
треба да смо нечујни као сенке.

*(Војници на земљу из цеова извуку влажну обућу и по-
шију скину цокуле навуку их. То исто учини и Драган)*

ДРАГАН

(Полазећи кревету, са неком сејом у гласу Стивану)

Видећемо шта ће бити!

*(Стиван му ништа не одговара само га оштрајши погледом.
Тишина. Напољу пушчана палба, зајим експлозија од гра-
натне мерзера)*

СТОЈАНОВИЋ

(Замисљено погледа у правцу ошвора)

Откуда сад ово?

ДРАГАН

Да не мисле они да нам врате за оно од прошле ноћи?

СТОЈАНОВИЋ

Видећемо... почели су овако од пре десет минута... А оном њиховом мерзеру као да је пред главу...

ДРАГАН

Још мало, још мало!

(Војници су навукли њлајнену обућу. Устјану у очекивању даљеџ наређења)

СТОЈАНОВИЋ

(Погледа их)

Јесте ли спремни?

ДРУГИ ВОЈНИК

(Одговори за све)

Јесмо!

СТОЈАНОВИЋ

(Суво)

Причекаћемо још мало

(Приђе ошвору)

ПРВИ ВОЈНИК

Нешто су се много узмували...

СТОЈАНОВИЋ

Нека се изакају, па ће се смирити... Ми смо старе чекалице

(Сви су они осуђени на смрт, али као да њоџа нису свесни. Прибрани су... Можда су мало несшрљиви и желе да се убрза сшћање ишчекивања)

ТРАЈКО

(Првом војнику)

Знаш ли, једва чекам...

ПРВИ ВОЈНИК

Стрпи се, скоро ћемо.

СТЕВАН

(Ослушкујући)

Палба као да посустаје?

СТОЈАНОВИЋ

Изгледа...

(Пауза)

Заиста све је слабија!

(Војницима)

Ви знате куда треба да пођете одавде?

ВОЈНИЦИ

Знам господине капетане.

СТОЈАНОВИЋ

(Извади часовник)

Још мало...

(Војницима)

Још једном Вам понављам: пазите да не истрчавате један испред другог...

(Војници почну да зајмешу блузе и пријемешу бомбе. Један икљоцне макама. Један истрчи најоље)

Свршавајте шта ко има!

(Још двојица истрче. Пауза. Враћају се војници. Стојановић покушава да се напали)

Попусти тако, понеки пут, петља.

ПРВИ ВОЈНИК

А јок, господине капетане, него тек онако...

СТОЈАНОВИЋ

(Драгану)

Наредниче, нека ови наши престану са ракетлама... И нека се отворе пролази кроз наше жице...

(Драган њојури да изврши наређење)

Изведите остале!

СТЕВАН

(Пође ка сивеницама)

Пуцњи су све ређи.

(Нервоза је овладала њиме. Гризе усне да би прикрио своје узбуђење. Сви су се пријажили. Тишина. Сиван први наруши ову гробну тишину, извади часовник, погледа)

СТЕВАН

Десет до једанаест.

Појава 11

Враћа се Драган.

ДРАГАН

Готово је.

СТОЈАНОВИЋ

(Бази брз поглед на војнике, онда се окрене Сивану)

Ја мислим, време је! Обавестите батерије, и онда дођите да нам јавите.

СТЕВАН

Разумем.

(Журно оде)

(Роџиација. Сад је сцена као у почетку чина. Војник још увек стоји крај пушкарнице. У близини његовој смештен је телефон и поред телефона телефониста. Кад Стеван дође до телефона, телефониста који је дошле седео, устане. Стеван, без речи, подигне слушалицу)

СТЕВАН

(У телефон пригушеним гласом)

Ало, четврта! Ало, пета! Ало, четврта? Јесте ли ви, господине капетане? Будите спремни... Сад ће поћи... Да, овог тренутка. Ало, пета! Пета! Ало, пета пољска. Је ли то пета? Како? Још увек четврта. Шта је то са петом? Не одазива се...

(Јачим гласом)

Ало, пета!

(Још јаче)

Пета!

(У нервозном очекивању)

О Господа му! Ало, је ли то пета? Па шта је брате, што се не одазивате? Како? Разуме се, то је за вас обична ствар... Али ја бих вас натерао на јуриш са овима па бисте онда друкчије говорили... Да, сад ће... држите отворену везу... Очекујте ме сваког тренутка

(Да слушалицу телефониста и ујути се најраг у земуницу. Како Стеван уђе Стојановић га ујутно погледа. Стеван мало пригушеним гласом)

Све је готово!

СТОЈАНОВИЋ

(Један час оста неомичан, онда се закашља. Лице његово као да се зрчи а очи блеснуше. Прелетне погледом преко војника и проговори одлучним гласом)

Другови, у име Бога!... Ви знате... задатак морате извршити најбрже ... Не плашите се... Знајте, да ни поштена свадба не може бити без крви а камо ли рат. Полазите!

(Војници се претворили у око и уво – кратко поздраве и нечујно излеће из земунице. Изгубе се у дубини рова)

ДРАГАН

(На његовом лицу се огледа деџињска радозналост и као неки понос због важности посла)

Да ли је потребно да их надгледамо?

СТОЈАНОВИЋ

Нема потребе. Сви ћемо сада проћи кроз отворе међу нашим жицама и остаћемо у лежећем ставу пред њиховим препрекама. Пођимо војницима.

ДРАГАН

(Журно Живораду)

Живораде, ти остајеш... Сад... ако се нешто догоди... све што имам, овде је. У сандуку, при врху, налази се списак мојих ствари ...

(Извади из џепа писмо)

И ово писмо... послаћеш.

ЖИВОРАД

(Стојановићу и Драгану)

Здраво се вратили!

СТОЈАНОВИЋ

Дај боже!

(Одлучно пође. За њим Драган. На сипелиницама Стојановић се заустави, Сивану)

Још једном: чим првог од наших угледате, дајте ватру... Што бржу, што жешћу.

СТЕВАН

(Несигурно)

Разумем.

*(Крајњак поздрав. Ситојановић и Дражан оду кроз ров десно-
-йраво. Сивеван одгледа за њима. Поишио су Ситојановић и
Дражан оишли, војник крај осмайрачнице се и скоро йре-
самийи йреко рова!)*

ТЕЛЕФОНИСТА

(Тихо)

Видиш ли штогод?

ВОЈНИК

(Код йушкарнице)

Још ништа!

*(Сивеван како је осйао у земуници гледајући за Ситојано-
вићем и Дражаном скоро се уйлаши од изненадне йишине и
уйрчи у ров. Живорад узме један фењер, узаси га, а други
однесе у узао земунице и окрене свейлосйи зиду и йође за
Сивеваном)*

СТЕВАН

(Улгедавиши војника на рову)

Шта то радиш?

ВОЈНИК

(Код йушкарнице)

Гледам где су наши.

СТЕВАН

Зар се види?

ВОЈНИК

(Код йушкарнице)

Још ништа... Аха!... Ено их!... Изишли су и већ леже пред
бугарским жицама...

СТЕВАН

Зар се толико види?

ВОЈНИК

(Код пушкарнице)

Назирем ове у близини, али оне даље не видим.

(На фронту се све утишило. Само подалеко јасне по нека пушка. Негде лево блесну ракетка и светлости обасја простор. Војник се зачас скокључа у ров)

СТЕВАН

(Са сигурношћу)

Да их само не примете?

ТЕЛЕФОНИСТА

(Који је дошле већ одговорио на телефонски позив батерије)
Господине потпоручниче, зову вас на телефон!

СТЕВАН

(Обухвативши слушалицу пригушеним гласом)

Ало! Шта?... Докле ћете да чекате? Још мало. Како? Не чујете?

(Како је настао мрак војник се одједном исцео на ров)

ВОЈНИК

(Код пушкарнице)

Ево, секу жице!

СТЕВАН

Сад секу жице... Кажем, привлаче се и секу жице. Још увек не чујете?

(Од муке удара ногом)

О Боже!... Па не смем да говорим гласније, разумете ли? Овде смо на педесет метара. Чуће ме!

(Истиом јачином гласа понавља)

Привлаче се и секу жице... Да!

(Преда слушалицу телефонистини. Нервозан је – приђе војнику)

Да ли су дошле њихове мртве страже?

ВОЈНИК

(Код њушкарнице)

Стигли су малочас. Чули смо како копају.

СТЕВАН

А где су она петорица?

ВОЈНИК

(Код њушкарнице)

Већ су зашли код бугарске жице... Не видим их.

СТЕВАН

(Нервозно се окреће у месџу. Сазнање да овога часа има да се обави клање људи "без јаука" њресџрављује га)

ВОЈНИК

(Код њушкарнице)

Пст! Прешли су... Дижу се!

(Стеван се укочи. Наједном зачује се њриџушен крик)

Ускочише!

(Зачују се неки удаљени џласови као режање зверова... Очајна борба, као да се нешџо ваља, криши, њоџом оџтежнуџ роџац. Заџим исџрекидано "а...а...а!" као жудња за њоследњим дахом. Заџим убрзана сеча жица. Војник се сасвим исџрави)

Готово! Поклаше их!

(Иако сам џај догађај њредсџавља нешџо сџрашно и ужасно Сџеван се на један мах њримири и он се уздиже њоред војника. Војник му њокаже руком у извесном њравцу)

Ено их!

(Наједном Сџеван сручи се наџраџ у ров, да ли заџо шџо се њод њим обурвала земља или збоџ изненадне њојаве сџраха)

СТЕВАН

Силази доле! Овако је прексиноћ погинуо ваш војник.

ВОЈНИК

(И не чује ља)

Ено! Извлаче се!... Дижу се!... Трче десно... Скупљају се...

СТЕВАН

(Нервозније)

Силази!

(Војник ља чује – Сиђе – Сиђевана ојейи обузе немир – као да осећа неки кобни дах – Нешијо ља љуши – смејта му чак и каша од шлема. Сви су у најјетом ишчекивању. Зачу се љуцкејтање кајисли)

ВОЈНИК

(Начуљи уши)

Аха!

СТЕВАН

Пазите на њихово повлачење!

(Одједном кроз ноћ блесну љламен и љрмну ексілозија... Једна ља друђа... Онда се љроломи ојјежнујо: Гр-р-р-!... Као сјо-јшину љромова. Гру!... Гру! Ура! Ура! Гру!... Ваздух се уско-меша. Одјекнуше љланине и урвине. Урликну рововац, Гру! Гру! Јаој! Ларма, љовици... Пакао. Ексілозије не љресјјају. Лево свейлу ракетиле из буђарских ровова)

Господе!

(Лево и десно брза љаљба. Зајараше куришуми где је Сиђеван. Фиуче изнад љлава)

Где су наши?

(Војник љромоли љлаву и брзо је враји најрај. Сиђеван дођраби слушалицу)

СТЕВАН

(Очајно)

Где су?

ВОЈНИК

(Код њушкарнице)

Немогуће осматрати... Изгинућемо...

СТЕВАН

(У овом описујћом часу осећање дужности као да је у њему угушило сваки сипрах. Не осећајући више себе, као избежумљен, скочи на ров са слушалицом у руци)

А зар они да изгину?

(Цело његово биће претвори се у сипрашно, прородно око)

Ах, само да их видим...

ВОЈНИК

Господине потпоручнике, чувајте се!

СТЕВАН

Још их нема!... Чекај!... Неко трчи пољаном!

(Принесе слушалицу у ушима сиреман да телефонира)

Један... још један... Десно се повлаче ... Лежу под жице...

(У телефон, дивље изгубљено)

Ало, четврта, пета, бараж, бараж, бараж

(Земља се обурва под њим и он се сручи у ров... У њаду још виче:)

Бараж, бараж, чујете људи!

(Као оркан налете наши шраинели Земља је прорила од удара. Наједном ракетила сину. Војник сагледа кроз њушкарницу)

ВОЈНИК

(Код њушкарнице)

Пољана је празна.

СТЕВАН

(У телефон)

Прекини паљбу!

(Наједном њајац. Нема њусиош)

Ало!... Каква је ситуација? А... шта му га знам... На пољани нема никога. Наше још нисам видео ... За сваки случај будите и даље у приправности... Како?... Па разуме се, да је био напад... али не знам шта је са њима. Известићу Вас одмах... Молим?... А, мај...

(Промрмља њсовку кроз зубе)

Затворио је телефон! Каже: ми овамо као да спавамо...

(Телефонистџи)

Ти остани поред телефона!

(Пође у земуницу. У њом њочну да долазе бомбаши. Сџеван кад их узледа, обраџи се једном од њих)

Где је командир?

МИЛОСАВ

Ево га иде за нама. Речено нам је да дођемо овамо...

(Сџеван уђе у земуницу са двојицом, њројицом наших... Живорад је ушао међу њрвима и фењер њосџавио на сџо. На сцени су Сџеван, Живорад, Мислосав, Трајко, Први војник. Како они уђу изврџи се роџација)

Појава 12

Улази Сџојановић. Дише брзо... Њеђови нерви као да су још најџџи.

СТЕВАН

(Сџојановићу)

Јесте ли добили ватру на време?

СТОЈАНОВИЋ

(Расејано)

Добро је. Хвала

(Првом војнику ошче)

Иди реци, нека сви дођу овамо!

(Први војник изиђе)

СТЕВАН

Јесте ли успели?

СТОЈАНОВИЋ

(Прилично суво)

Готово је!

(Оде до креветца, замисљен, сав у неком најбољем ишчекивању)

МИЛОСАВ

(И немишљан)

Разнели смо их у парам-парчад!

ТРАЈКО

Запамтиће нас дуго.

МИЛОСАВ

(Трајку)

Бугарски артиљерци нагрнуше у један заклон а ја за њима бомбу...

СТЕВАН

А шта је са топовима?

МИЛОСАВ

Не постоје више.

ТРАЈКО

Нису се надали... Кад смо утрчали у ров, њихови пешаци на-
гнуше да беже, на се сабише у гомилиу...

МИЛОСАВ

(Под још свежим уишцима)
Аух!

Појава 13

*Враици се први војник. Са њим уђу још два ири војника...
Понеки је рањен.*

ПРВИ ВОЈНИК

Ту су сви... Ето их горе... Рањени превијају ране...

СТОЈАНОВИЋ

*(Се окреће у правцу ошвора као да некога очекује... Онда
војницима)*

Где је наредник Драган?...

*(Лезиво ћушање. Стојановић се уједе за усну и лагано обори
главу)*

Ваљда ће наићи.

*(Ово одговори скоро бојажљиво. На улазу појави се још један
нарамкајући. Око десне ноге је бео завој. Он уђе и наслони се
ћушећи на зид. Стоји на једној нози... Његово лице грчи се од
болова)*

Долази ли ко још?

РАЊЕНИ ВОЈНИК

Нико. Ја сам последњи дошао.

(Стојановић уздахне... Војници најправе грину. Пребрајају се)

МИЛОСАВ

Нема Раденка ни Станоја...

ПРВИ ВОЈНИК

Видео сам кад је Тоза пао код њиховог топа.

ТРАЈКО

А ја сам чуо кад је каплар јаукнуо пред жицом, кад смо се враћали...

СТЕВАН

(Који их је ћутићи слушао)

А Драган?

ПРВИ ВОЈНИК

Ја сам га видео кад је ускочио у бугарски ров...

МИЛОСАВ

Био је поред мене кад је запалио бомбу и ставио је у топовску цев...

ПРВИ ВОЈНИК

Идем ја горе да видим још једном.

(Брзо устирчи)

ТРАЈКО

Па мени се чини да сам га видео кад се враћао...

(Нико нишпића не одговара. Тајац)

(Враћа се први војник)

ПРВИ ВОЈНИК

(Свијојановићу)

Господине капетане, осам је нестало, а петорица су рањени!

СТОЈАНОВИЋ

(Као да се ѝрену)

Нека се одмах пугте ракетле и погледа терен. Ако је ко остао рањен да се по сваку цену извуче.

(Први војник гошгово ишћрчи најпоље... Не ѝошраја дуго... Разви се млечно бела свећлосћ. После ѝаузе – улетћи ѝрви војник)

ПРВИ ВОЈНИК

(Узбуђено)

Господине капетане!... Наредник... Драган...

СТОЈАНОВИЋ

Говори!

ПРВИ ВОЈНИК

Виси на жици!

(Тајац)

СТОЈАНОВИЋ

(Процеди кроз зубе)

Сиромах.

ПРВИ ВОЈНИК

(Сћевану)

Једна рука уздигнута и закачена за жице... а тело млитаво... глава клонула...

СТЕВАН

(Сећа се да је ишћо шћако изгледао и онај буђарски војник)

Још један покошен цвет!

СТОЈАНОВИЋ

И сувише је усправан био.

СТЕВАН

Мало пре још, био је жив... И сад...

СТОЈАНОВИЋ

(Погледа војнике... Тешко му је..)

Скините га са жице... Идите!

(Војници изиђу. Пауза. Стојановић не говори ништа оштра револвер и стави на сто. Затим се загледа у једну преосијалу бомбу на појасу, па као да говори сам са собом)

Не могадох да је извучем, закачила се.

(Онда баца шлем на кревет, протрља чело и скрушено седе. У земуници гробна пишица као да је међу њима мртвац)

Нема нам више Драгана...

(Лице му је непомично, али очи му се овлаже и две крувне сузе скопљају се низ прејлануло лице. Мане главом и уздахне)

Шта ћете, ваљда му је суђеио... Одвратио сам га, молио... а-ја!

Био је поносан!

(Затим одједном, отворено и прибрано)

Ваша је улога завршена. Хвала вам лепо. Ви се сад можете вратити док је још ноћ. Даћу вам војника да вам понесе ствари и покаже пут. Уосталом, до јутра ће бити мирно. Сви ће бити заузети око својих мртвих...

СТЕВАН

(Са својим мислима)

... Попало цвеће на бодљама "Јежа"... Над ким плакати? Еј, братски греси!

ЗАВЕСА БРЗО ПАДА

ПОГОВОР

Велики успех романсиране ратне хронике *Српска њприлоџија* Стевана Ј. Јаковљевића (1890-1962), поновио се и на сцени Народног позоришта у Београду, под насловом *На леђима Јежа* (премијера 28. X 1938) у драматизацији браће Светолика и Миодрага Никачевића. О изванредном успеху представе код публике сведочи податак да је само у сезони 1938-39. изведена 26 пута.

Јаковљевићев роман *Српска њприлоџија* први пут је објављен 1937. и доживео је незапамћен, један од највећих успеха код читалаца, у нашој међуратној књижевности прошлог века, што је потврдило и четврто издање књиге за годину дана.

Велики мотив рата, посебно трагични и грандиозни мотиви албанске голготе, страдања и хероизма српског народа у Првом светском рату, у протеклих двадесет година, до појаве *Српске њприлоџије*, није имао релевантнију уметничку транспозицију. Духовне и физичке патње преживелих, као и бол за изгубљеним у великом и херојском ослободилачком рату, биле су још увек незацељене и свеже. Скоро целокупна критика, па и познати и строги по-

зоришни рецензент Душан Крунић, после премијере драме *На леђима Јежа*, цео свој приказ посвећује управо бујици емоција која се разлила са бине у гледалиште и потврђује да је *Српска трилогија* “пример који је на врло високом степену части, како смо умели да се жртвујемо свесно за отаџбинску заједницу... Ми само осећамо огромну тежину њихову, док њихову величину као уметнички материјал, ми само наслућујемо. Да би настало уметничко претакање тих мотива, потребан је један размак, једно гледање из перспективе, потребан је онај неминован прелаз из несталожене субјективности у сталожепу објективност, у којој је могућа уметничка филтрација историјских епоха. Ми, учесници у рату, не можемо да пружимо уметничку филтрацију својих ратних доживљаја; ми смо само растргани на слике, скраћени само на борбу и војника, не могавши да се проширимо у епско пространство целе позадине свога времена.

Неоспорно, да по јачини визионарних елемената, једно дело досеже већу и пунију уметничку експресију. Нама недостаје тај елеменат, пошто ми не можемо бити визионари своје сопствене прошлости. Зато је и г. Јаковљевић када описује рат, само изразито фрагментаран и документаран, и увек само импресиван литератор детаља.”¹

На премијери *На леђима Јежа* драматизатори су били непознати, потписани са НН, а захвалним гледаоцима се поклонили само писац Јаковљевић. Премијерна публика није ни помишљала да се један од драматизатора, у ствари клања пред њом и да му она плеска. Јединог је поздрављала

1 Душан Крунић: “Јаковљевићева ‘Српска Трилогија’ на позорници”, *Правда*, 30. X 1938.

као глумца, (Светолик Никачевић у улози Стевана), док је други (Миодраг) седео у публици. Њихов идентитет објављен је тек након прве репризе.

Светолик Никачевић (1905, Бања прибојска, Санџак – 1987, Београд) био је један од најпопуларнијих глумаца у периоду између два рата. Уздигао се на висок уметнички ступањ још до рата 1941. стваралачком снагом, лепотом и богатством свога дара. Поседовао је најљепше квалитете за тумачење драмских хероја: изузетно атрактивне појаве, беспрекорне дикције (спадао међу неколико београдских глумаца који су најљепше и најправилније говорили на сцени), освајао је наклоност и публике и критике. Пошто је завршио поштанско-телеграфску школу и трговачку академију, први пут је ступио на сцену у Народном позоришту у Скопљу 1922; од 1926. до 1928. био је стални члан Српског народног позоришта у Новом Саду где остварује своје прве велике успехе; 1928 се враћа у Скопље где остаје до 1935, кад прелази у Народно позориште у Београду. Други светски рат проводи у заробљеничким логорима у Немачкој и Италији, а 1943. бежи у Швајцарску. После рата одлази у Јужну Америку и у Београд се враћа 1965. Кратко време је члан Савременог позоришта, па Југословенског драмског позоришта и поново Народног позоришта од 1968. до 1977. кад одлази у пензију. Заједно са братом Миодрагом (1899, Средска, Призрен – 1981, Београд) за време Првог светског рата преко Солуна прелазе бродом у Француску где се школују у Барселонеу, Екс-ан-Провансу и Болијеу. Обојца са солидним образовањем и знањем неколико језика, своје литерарне склоности реализовали су поред превођења, критика, есеја, приповедака, историјских студија, мемоара, до врло успешних драматизација.

Иако је родољубива порука драме доминирала и “срце сваког присутног у гледалишту било узбуђено и очи се пису одвајале од српске униформе и познатих ликова официра и војника”² критика је имала и по неку замерку, како драматизаторима, тако и редитељу (Драгољуб Гошић)и поједишим глумцима:

“Док је врлина овог романа у верном опису људи, дотле је његова мана у начину размишљања о догађајима и њиховим јунацима и о животу уопште. Драматизатори су имали ту срећну могућност да изведу само те верно описане људе, с њиховим речима и разговорима, узетим из живота, а да разне контемплације изоставе. На жалост, они су ову ману романа само потенцирали тиме што су се ова два стила сукобила и на самој позорници. Гледали смо с једне стране искреног човека (Миљивоје Живановић у улози Капетана Стојановића-Уче, прим. О. М), а са друге усиљеног глумца (Светолик Никачевић у улози Арт. потпор. Стевана, прим. О. М) Драматург је могао да саветује драматизаторе да уједначе стил, ако већ није редитељ био у стању да врши толика брисања, пошто би их ваљало заменити дописивањем. Друга грешка анонимних драматизатора је свакако у томе што су главу ‘На леђима јежа’ допуњавали деловима других глава, без довољно брижљивости има ли тим елементима места у овом одломку дела...”³

Критичар К. Атанасијевић, с друге стране, замера да се ни у роману, па ни у драматизацији “не осећа она психо-

2 К. Атанасијевић, “На леђима јежа”, *Време*, 30. X 1938.

3 Ж. В., “На леђима јежа”, *Полиџика*, 30. X 1938.

лошка основа, која је инспирисала српског војника да буде херој годинама у рову. Истицан је национализам, поробљена отаџбина, уништени домови и страдања породица. То су неспорно материје на којима се великим делом за-снивала јунаштва српског војника. Сложену природу нашег човека као војника, чије је својство изнад свих других војника, није било могуће наћи као објашњење ни у драматизацији *На леђима јежа*".⁴

Међутим, и поред наведених замерки, можемо закључити да је *На леђима Јежа* једно од најспретнијих покушаја да се један тако обиман паративни текст, као што је *Српска прилоџија*, пренесе у сценски развој и драмску форму.

Рукопис драме *На леђима Јежа* чува се Рукописном одељењу Архива Музеја позоришне уметности Србије.

Олга Марковић

4 Види нап. бр. 2

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

792.2

792.2.091(497.11)

НИКАЧЕВИЋ, Миодраг

На леђима јежа / драматизација Миодраг и
Светолик Никачевић по роману “Српска трилогија”
Стевана Јаковљевића. – Београд : Музеј позоришне
уметности Србије, 2004 (Петроварадин :
Алфаграф). – 147 стр. : слике аутора ; 15 см. –
(Библиотека Драмска баштина ; коло 11, књ. 5)

Тираж 300. – Стр. 143–147: Поговор / Олга
Марковић.

ISBN 86–80629–26–X

1. Никачевић, Светолик

2. Јаковљевић, Стеван

а) Јаковљевић, Стеван (1890–1962) – “Српска
трилогија” – Сценско извођење

б) Никачевић, Миодраг – “Српска трилогија” –
Драматизација (1899–1981)

ц) Никачевић, Светолик – “Српска трилогија” –
Драматизација (1905–1987)

COBISS.SR-ID 118438156

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ЈЕДАНАЕСТО КОЛО

Књига 1

БИДО

Јанко Веселиновић и Драгомир Брзак

Књига 2

ПОТЕРА

Јанко Веселиновић и Илија Станојевић

Књига 3

ЗОНА ЗАМФИРОВА

Сима Бунић

по приповеци Стевана Сремца

Књига 4

ВЕЧИТИ МЛАДОЖЕЊА

Александар Илић

по роману Јаше Игњатовића

Књига 5

НА ЛЕБИМА ЈЕЖА

Миодраг и Светолик Никачевић

по роману "Српска трилогија" Стевана Јаковљевића

